

Aalborg Universitet

AALBORG UNIVERSITY
DENMARK

Menneskers forhold til naturen

et forsøg på at kortlægge menneskers forhold til naturen, som det ytrer sig mangfoldigt i det praktiske virke med naturen i et moderne samfund

Christensen, Jens

Publication date:
2009

Document Version
Også kaldet Forlagets PDF

[Link to publication from Aalborg University](#)

Citation for published version (APA):

Christensen, J. (2009). *Menneskers forhold til naturen: et forsøg på at kortlægge menneskers forhold til naturen, som det ytrer sig mangfoldigt i det praktiske virke med naturen i et moderne samfund*. Institut for Samfundsudvikling og Planlægning, Aalborg Universitet.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal -

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at vbn@aub.aau.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Jens Christensen

Menneskers forhold til naturen

Et forsøg på at kortlægge menneskers forhold til naturen, som det ytrer sig mangfoldigt i det praktiske virke med naturen i et moderne samfund

Menneskers forhold til naturen - Et forsøg på at kortlægge menneskers forhold til naturen, som det ytrer sig mangfoldigt i det praktiske virke med naturen i et moderne samfund

© Aalborg Universitet og Jens Christensen 2009

Skriftserien 2009-2
ISSN 1397-3169-pdf

Institut for Samfundsudvikling og Planlægning
Aalborg Universitet
Fibigerstræde 11-13
9220 Aalborg Ø

Keywords:

Natur, natursyn, praksis, mangfoldighed, kort, kortlægning, analyse, planlægning

Forsideillustration: Esben Clemens

Indhold

1. Indledning: *Kan der tegnes et kort over natursyn?*

2. Grundprincipperne: *Menneskers forhold til naturen*

- 2.1 Forholdet til naturen på spørgsmål
- 2.2 Menneskers plads i naturforholdet
- 2.3 Menneskers rolle i naturforholdet

3. Korttegning I: *Analyse af praksisformer*

- 3.1 En model til belysning af praksisformer
- 3.2 Et forsøgsvist kort over nogle praksisformer i et moderne samfund
- 3.3 Et forsøgsvist kort over praksisformer i en mangesidet arealanvendelse (en nationalpark)

4. Korttegning II: *Planlægning for et samvirke med naturen*

- 4.1 En vending fra analyse til planlægning
- 4.2 Det første kort
- 4.3 Det andet kort

5. Afsluttende refleksion

Referencer

Om forfatteren

Jens Christensen er født 1944. Landinspektør, ph.d., dr. scient.. Lektor i naturforvaltning og teknologiudvikling ved Institut for Samfundsudvikling og Planlægning, Aalborg Universitet. Tilknyttet forskningsgrupperne 'PBL-Artes' (Problem Based Learning – Advanced Research in Technology, Engineering Education, and Science) og 'Geografi' ved samme institut, samt tilknyttet det tværfakultære 'Center for filosofi og videnskabsteori' ved Aalborg Universitet. Forskningsområde: Natursyn og videnskabsteori, med fokus på grundlagsspørgsmål af betydning for samfundets praksis.

Kommentarer til skriftet modtages gerne

Forfatteren vil blive glad for faglige kommentarer, synsvinkler med henblik på videre drøftelse, mv..

E-mail: jc@plan.aau.dk

Telefon: 99 40 83 20

Postadresse: Institut for Samfundsudvikling og Planlægning, Aalborg Universitet, Fibigerstræde 13, 9220 Aalborg Øst

1. Indledning

Kan der tegnes et kort over natursyn?

Intentionen: Kortlægning af menneskers forhold til naturen

Intentionen i dette skrift er at kortlægge menneskers forhold til naturen, sådan som det ytrer sig mangfoldigt i det praktiske virke med naturen i et moderne samfund.

Antagelsen er, at en kortlægning – eller blot en visualisering – på illustrativ måde kan belyse sammenhængen mellem, på den ene side det umiddelbart meget abstrakte, nemlig menneskers forhold til naturen, på den anden side det mere konkrete, nemlig menneskers praktiske virke med naturen.

Intentionen har tre fokuspunkter: Menneskers forhold til naturen, det praktiske virke med naturen i et moderne samfund, kortlægning af mangfoldigheden.

- 1) *Menneskers forhold til naturen*: Der søges nogle grundprincipper bag den umiddelbare mangfoldighed af måder, på hvilke mennesker kan forholde sig til naturen.
- 2) *Det praktiske virke med naturen i et moderne samfund*: De måder, på hvilke vi som mennesker forholder os til naturen, udtrykker sig i den konkrete og aktuelle praksis.
- 3) *Kortlægning af mangfoldigheden*: En kortlægning af menneskers forhold til naturen adskiller sig fra en almindelig opfattelse af kort som topografiske eller 'stedsbeskrivende'. Mens topografiske kort repræsenterer konkrete fænomener, beliggende i den fysiske verden, vil et kort over menneskers forhold til naturen repræsentere abstrakte fænomener, beliggende i ideernes verden.

Til forståelse af denne intention må først trædes et skridt tilbage, nemlig til en oprindelig intention, som dernæst er undergået en reduktion.

Den oprindelige intention

Gennem en mangeårig beskæftigelse med natursyn, både i forskning og undervisning, har jeg gentagne gange forsøgt at tegne en slags kort over natursyn, baseret på nogle grundprincipper, og illustrativt for hvordan natursyn ytrer sig historisk foranderligt og kulturelt mangfoldigt.

Tanken er, at kortlægningen kunne bidrage med et visuelt billede på, først *at* natursynene er foranderlige og mangfoldige, dernæst *hvordan* foranderligheden og mangfoldigheden mere konkret kommer til udtryk.

Blandt andet til undervisningsbrug kunne en sådan kortlægning være nyttig, især med henblik på at fremme forståelsen af, hvordan en mangfoldighed af natursyn gør sig gældende i menneskers aktuelle praksis med naturen, og hvordan de aktuelle natursyn må forstås i en historisk og kulturel kontekst.

Bestræbelsen har imidlertid konfronteret mig med nogle afgørende vanskeligheder, især når det drejer sig om at identificere de grundprincipper, som kunne lægges til grund for en sådan korttegning. Vanskelighederne ytrer sig allerede, når der spørges til kortlægningens genstandsfelt. For hvori består den ideernes verden, som kortet skal tjene til at visualisere? Jo, det måtte, mere specifikt, være 'natursynenes sfære' – men hvori består så denne sfære? Konkret kan tre væsentlige vanskeligheder kort pointeres.¹

---

¹ Jf. hertil diskussionen af natursyn som begreb i Christensen 2008.

1. I dens form er natursynenes sfære vanskelig at afgrænse. Snarest ytrer et natursyn sig som et udtryk for historisk og kulturel betydning i langt videre mening, ja som indvævet i et kulturelt betydningsunivers eller en kulturel betydnings sfære. Billedlig talt findes et natursyn ikke som en særskilt ø med veldefinerede grænser i betydningernes store hav, men natursynet gennemstrømmer havet.
2. I dens indhold er natursynenes sfære en kompleks størrelse. Diskussioner om natursyn har mange facetter, bl.a. kan indgå spørgsmål om virkeligheds- og værdiopfattelse, om naturerkendelse, om etik, om den menneskelige eksistens, om det gode liv.
3. Natursynenes sfære er i sig selv genstand for et 'syn'. Bestemmelsen af sfærens form og indhold beror på den optik, i hvilke sfæren anskues. Først vil enhver anskuelse af natursyn gennem historien og i kulturerne uomgængeligt bære præg af et perspektiv fra det aktuelle og fra egen kultur. Dernæst spiller også det situationsspecifikke anliggende ind, eksempelvis en praktisk orienteret problemstilling, fra hvilken spørgsmål om natursyn bringes på bane.

Så at sige bider forholdet sig selv i halen. Samtidigt med, at natursynenes sfære afspejler et komplekst betydningsunivers (jf. pkt. 1 og 2), vil en kortlægning af natursynenes sfære ske gennem en optik af betydning (jf. pkt. 3). Der kan næppe findes almenlydige principper for en kortlægning af natursyn gennem historien og i kulturerne.

Stillet over for vanskeligheder som disse, har jeg været tilbøjelig til at opgive projektet, dog har det også fortsat trængt sig på: Det må kunne lade sig gøre, i en eller anden form! – ikke mindst med reference til, at jeg undervejs har udarbejdet skitser, baseret på visse principielle betragtninger, og at skitsemodeller også har været anvendt i min undervisning. Dog har jeg ikke tidligere arbejdet sådanne skitser igennem i en form, som var egnet til publicering.

Den reducerede intention

I dette skrift gøres endnu et forsøg, dog i en reduceret udgave, jævnført med den oprindelige intention. Den reducerede intention ledes af spørgsmålet:

Hvordan kan der tegnes et kort, der illustrerer mangfoldigheden i menneskers forhold til naturen,

- *med reference til principielle perspektiver på menneskers forhold til naturen,*
- *og med sigte på at vise, hvordan mangfoldigheden ytrer sig i det praktiske virke med naturen i et moderne samfund?*

Med dette spørgsmål sker der to væsentlige reduktioner, jævnført med den oprindelige intention:

Den første reduktion er, at der fokuseres på et bestemt aspekt af natursyn, nemlig menneskers *forhold* til naturen.

Den anden reduktion er, at der fokuseres på, hvordan dette forhold ytrer sig i forbindelse med praksisformer, som udspiller sig i *et moderne samfund*.

Med reference til hver af disse to reduktioner foretages ydermere nogle afgrænsende bestemmelser.

Ang. den første reduktion: Fuldt såvel som det gælder for natursyn generelt, er menneskers forhold til naturen en kompleks og umiddelbart formløs størrelse (de tre nævnte vanskeligheder overvindes ikke ved at ændre fokus fra 'natursyn' til 'menneskers forhold til naturen'). I dette skrift bestemmes menneskers forhold til naturen som en kombination af menneskers *plads* og menneskers *rolle* i naturforholdet. Under menneskers rolle inddrages *værdiernes hjemsted*, dvs. spørgsmålet om hvorfra de værdier kommer, som betinger rollen.

Ang. den anden reduktion: Primært refereres til praksisformer, som aktuelt udspiller sig under danske forhold, netop som udtryksfuldt for 'et moderne samfund'. Der gives altså afkald på at medinddrage den historiske dynamik såvel som forskelligheder i væsensforskellige kulturer.

Naturen som et 'i det mindste i nogen grad egendynamisk fænomen'

Som begrebet natursyn er åbent for et mangefold af fortolkninger, er også naturbegrebet mangetydigt.² Hvad menes da med forholdet til netop *naturen*?

Her tænkes mest umiddelbart på den levende natur. Dog er den levende natur også et udtryk for noget mere generelt. Det generelle er egendynamiske fænomener, eller mere præcist: Fænomener, der rummer en egendynamik, uanset at de også kan være påvirket af mennesker og samfund.

Som et eksempel kan tænkes på overdrevslandskaber, som jo er gamle kulturlandskaber, men på én gang påvirkede af mennesker og bærere af en dynamik, som er uafhængig af den menneskelige påvirkning (– hertil kommer indflydelsen fra egendynamiske fænomener, som vi næppe vil anse for levende, f.eks. skiftende temperatur- og nedbørsforhold, der dog også kan være påvirkede af menneskelige aktiviteter på jordkloden). Eksempelvist er der også indeholdt en egendynamik i alt fra universet i dets hele til det enkelte arveanlæg i et levende væsen.

Når der i det følgende føres en diskussion af måder, på hvilke mennesker kan forholde sig til naturen, så kan diskussionen ses som et særtilfælde af en mere generel diskussion, nemlig en diskussion om *måder at forholde sig til fænomener, som i det mindste i nogen grad er egendynamiske*. Nogle af betragtningerne kan, med passende modifikationer, paralleliseres til f.eks. forholdet mellem mennesker indbyrdes. Her er tilfældet, at et 'i nogen grad' egendynamisk individ, eller en 'i nogen grad' egendynamisk gruppe, forholder sig til andre individer eller grupper, som er 'i nogen grad' egendynamiske.

Det er i denne relativt åbne, men dog også bestemmende, forståelse af naturbegrebet, at der her spørges til menneskers forhold til netop *naturen*. En mere specifik forståelse af, hvad dette naturbegreb kan indebære, vil fremgå illustrativt, dvs. gennem eksempler.

Skriftets indhold og karakter

Skriftet er disponeret i tre hovedkapitler. *Kapitel 2* omhandler grundprincipper vedrørende menneskers forhold til naturen. *Kapitel 3* indeholder en første korttegning, som er rettet mod analyse af praksisformer i naturholdet. *Kapitel 4* indeholder en anden korttegning, rettet mod planlægning af en fremtidig naturanvendelse, dvs. med sigte på at etablere et planlægningsredskab. Hertil kommer en afsluttende refleksion i *kapitel 5*.

Kapitel 2: Grundprincipperne

Afsnit 2.1 tager afsæt i spørgsmålet: Hvordan kan vi som mennesker forholde os til naturen? Med basis i en umiddelbar modsætning mellem mennesker plads som del af naturen versus menneskers plads som adskilt fra naturen pointeres en række variationer over eller grader af forbundethed og distance.

Afsnit 2.2 diskuterer menneskers plads i naturforholdet. Først pointeres, at selve det at forholde sig til et fænomen (som naturen) implicerer, at fænomenet mentalt positioneres som en andethed. Dernæst udskilles tre grundpositioner: Mennesker som overordnede naturen, som underordnede naturen, som sideordnede med naturen.

Afsnit 2.3 diskuterer menneskers rolle i naturforholdet. Med reference til de tre grundpositioner identificeres tre idealtypiske roller, idet mennesker kan herske over naturen, indordne sig under naturen, indgå i dialog med naturen. De tre roller knyttes til værdiernes hjemsted, henholdsvis som

---

² Se f.eks. Christensen 2007b.

betinget af det menneskelige, betinget af naturen, betinget af samspillet mellem det menneskelige og naturen.

Kapitel 3: Korttegning I

Afsnit 3.1 udvikler en model på basis af grundprincipperne fra kap. 2, dog med visse pragmatiske tillempninger. Modellen etablerer et rektangulært kortfelt med fire yderpunkter, henholdsvis udnytte natur, beskytte natur, røgte natur, skabe natur.

Afsnit 3.2 rummer en første og generel kortskitse, som illustrerer nogle praksisformer i et moderne samfund.

Afsnit 3.3 rummer en anden og mere specifik kortskitse, som illustrerer praksisformer i en mangesidet arealanvendelse som en nationalpark. Her er 'skelet til' en visionsrapport for nationalpark i Lille Vildmose (dvs. en endnu ikke realiseret vision).

Kapitel 4: Korttegning II

Afsnit 4.1 pointerer vendingen fra kort som analyseredskab i kap. 2 til kort som planlægningsredskab i kap. 3.

Afsnit 4.2 og 4.3 rummer to forskellige kortskitser. I hvert af afsnittene arbejdes først med en model, baseret på tidligere afsnit, men med forskellige tillempninger. Med basis i de respektive modeller tegnes hernæst kortskitser.

Kapitel 4: Afsluttende refleksion

I et tilbageblik på de foregående kapitler reflekteres to spørgsmål, som refererer til henholdsvis den reducerede og den oprindelige intention: 1) I hvilken udstrækning blev den reducerede intention opfyldt? 2) Kan den oprindelige intention videreføres? Desuden bringes en kortfattet og principiel refleksion over den anvendte metode.

Som det fremgår, arbejdes gennem kapitlerne med principmodeller og kortskitser. Vigtigere end de resulterende modeller og kort er dog de bagvedliggende overvejelser, som åbner for en diskussion på forudsætningernes niveau.

Hertil kommer, at selve metoden, dvs. arbejdet med at visualisere i kortform, også kan opfattes som et resultat. Undervejs gennem kapitlerne vil det imidlertid fremgå, at omsætningen fra grundprincipper til praktisk orienterede modeller og kort har budt på væsentlige vanskeligheder, herunder nødvendigheden af at foretage mange pragmatiske tillempninger. Snarest bør metoden da opfattes som et forsøg, der er åbent for videreudvikling.

Skulle det nu hænde, at en læser undervejs gennem læsningen af skriftet får den tanke, at forfatteren snarest har udfoldet sig i kreativ leg med logisk baserede overvejelser og med komponering af mønstre, så er denne læser ikke helt galt afmarcheret. Dog er det også en alvorligt ment leg, idet den refererer til det væsentlige spørgsmål om, hvordan vi som mennesker omgås naturen, og med basis i hvilke forestillinger om vor plads og rolle i naturforholdet. Skinner end den legende tilgang igennem, så er den dog udslag af en stræben efter klarhed i et spørgsmål, som både praktisk og eksistentielt er af væsentlig betydning.

Det vil være i skriftets ånd, hvis det læses som udtryk for et ihærdigt forsøg, herunder med pointering af det forsøgsvis, og gerne som afsæt for videre faglig diskussion.

2. Grundprincipperne

Menneskers forhold til naturen

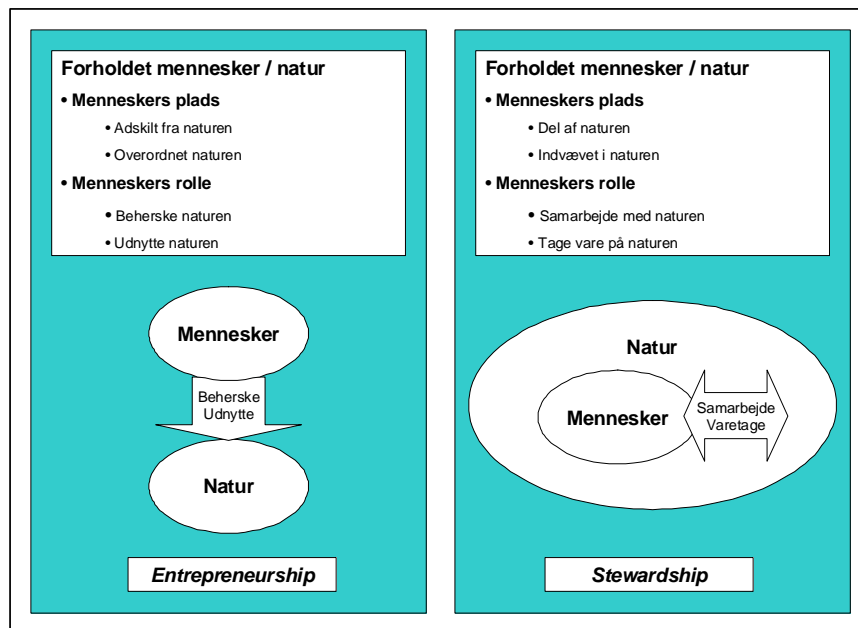
2.1 Forholdet til naturen på spørgsmål

To forholdsmåder og åbning for mangfoldighed

Hvordan kan vi som mennesker forholde os til naturen?

Spørgsmålet leder umiddelbart ind på vore forestillinger om menneskers plads og menneskers rolle i naturforholdet. Spørgsmålet leder også ind på praksis, hvordan forestillinger om menneskers plads og rolle giver sig udslag i den praktiske omgang med naturen, herunder i de mange forskellige praksisformer, som på samme tid kan gøre sig gældende i et samfund.

I den moderne kultur på vesterlandsk grund er der én forholdsmåde, som særligt dominerer. Forestillingen om menneskers plads i forholdet til naturen er, at vi er adskilte fra naturen, og at vi står over naturen. Forestillingen om menneskers rolle er, at vi - som adskilte fra og overordnede naturen - har ret til at herske over naturen. Beherskelse slås ofte i hartkorn med udnyttelse, dvs. retten til at herske sættes ensbetydende med retten til at udnytte. Denne forholdsmåde gør sig i stort mål gældende i samfundets produktions- og forbrugssystemer, hvor naturen udnyttes som ressource for økonomisk vinding og materiel velstand.³

Model 1. *To væsensforskellige forhold til naturen: Entrepreneurship og stewardship*

Forestillingen om menneskers plads som adskilte fra og overordnede naturen er blevet modsvaret af, at vi i stedet bør opfatte os selv som del af naturen, ja som indvævet i naturen (dvs. vi

³ Denne forholdsmåde har dybe historiske rødder, se f.eks. Christensen 2007a.

mennesker er selv natur). Forestillingen om menneskers herskende og udnyttende rolle er blevet modsvaret af, at vi i stedet bør samarbejde med naturen, tage vare på naturen i vort virke med den. Samarbejdet med en natur, som mennesker er del af, blev blandt andet argumenteret i forbindelse med økologiske o. lign. alternativer i perioden omkring 1970'erne og 1980'erne, ikke mindst i kredse med interesse i økologisk jordbrug.⁴

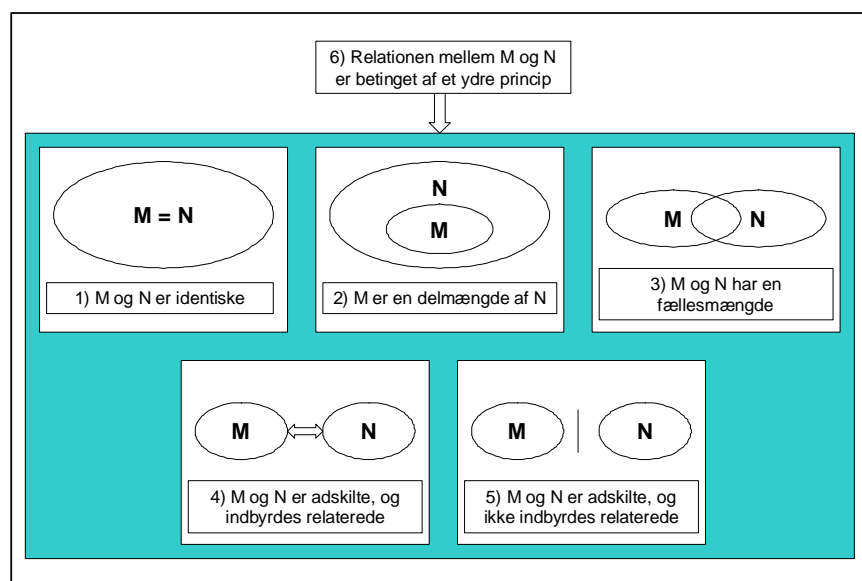
Som illustreret i model 1 står to væsensforskellige forestillinger om menneskers forhold til naturen over for hinanden. Med ofte anvendte begreber kan det første forhold betegnes som 'entrepreneurship', det andet som 'stewardship'.

Mennesker som *enten* adskilt fra naturen, *eller* som del af naturen, står umiddelbart som en simpel modsætning, der næppe er fyldestgørende til at beskrive de variationer, som ytrer sig i forestillingerne om naturen og i det praktiske virke med den. Blikket kan da i stedet rettes mod principielle variationer over eller grader af forbundethed og distance.

Variationer over forbundethed og distance

Model 2 giver et billede på variationer over forbundethed og distance i menneskers forhold til naturen. Modellen er søgt tænkt logisk, men det er åbent for diskussion, om den også er logisk udtømmende.

Ganske vist er modellen tegnet med henblik på naturforholdet. Som en illustrativ perspektivering drages dog, med nogle korte udsagn, en parallel til forholdet mellem mennesker indbyrdes.

Model 2. Variationer over forbundethed og distance i menneskers forhold til naturen. *M* = mennesker, *N* = natur.

1) Mennesker og natur er identiske

Forestillingen er, at i bund og grund er mennesker og natur ens - eller i det mindste udtryk for et og samme konstituerende princip, i hvis perspektiv alt må anskues. Det kunne f.eks. være en livskraft, der gennemtrænger alt(et), og som dermed er konstituerende for både mennesker og natur. Jævnført med det konstituerende princip, som betinger den fælles identitet, anses konkrete forskelle som uvæsentlige.

⁴ Jeg refererer her til egne erfaringer fra diskussioner i den nævnte periode.

Forholdet mellem mennesker: I bund og grund er alle mennesker ens.

2) Mennesker er en delmængde af naturen

Forestillingen er, at naturen ikke blot er noget ydre, men også mennesker er natur. F.eks. kan mennesker anskues som del af en alnatur, idet naturen da omfatter hele universet, indbefattet mennesker som del af den universelle sammenhæng. Naturen kan også opfattes som menneskers ophav, dvs. vi er rundet af naturen, og er derfor uomgængeligt indvævet i naturen.

Forholdet mellem mennesker: Vi er alle del af én og samme menneskehed.

3) Mennesker og natur har en fællesmængde

Forestillingen er, at mennesker og natur er beslægtede i nogle henseender, men forskellige i andre henseender. F.eks. kan mennesker anskues som beslægtede med andre livsformer i henseende til vor krop, men forskellige fra andre levende væsener i henseende til noget særegent menneskeligt, og dette særegent menneskelige kunne f.eks. være sjæl, fornuft eller intellekt. Et fællestræk kunne også bero på forestillinger om en sjælsbeslægtethed mellem mennesker og andet liv, mens der fra andre perspektiver skelnes mellem menneskelige og ikke-menneskelige livsformer. Beslægtetheden kunne bero på et hvilket som helst immanent princip, der er fælles for både mennesker og natur, som f.eks. forestillinger om, at alt er liv, eller at både mennesker og natur rummer en iboende åndskraft.

Forholdet mellem mennesker: Samtidigt med, at alle menneskelige individer er forskellige, har vi også egenskaber, der er almenmenneskelige.

4) Mennesker og natur er adskilte, og indbyrdes relaterede

Forestillingen er, at mennesker og natur er to forskellige og fra hinanden adskilte kategorier, samtidigt med at der også er en betydende relation. Det kunne være den opfattelse, at selv om mennesker og natur er væsensforskellige, så er vi dog relaterede til naturen i og med, at den er vort livsgrundlag. Vi er afhængige af naturen for vor egen livsførelse, ikke kun som ressource for menneskelig produktion, men bl.a. også fordi naturen stemmer vort sind og er en kilde til glæde. Det kunne tillige være den opfattelse, at menneskers handlinger med naturen har konsekvenser, der virker tilbage på det menneskelige, f.eks. ved at forandre livsgrundlaget for nutidens og fremtidens generationer. Anskuelsen kunne også være, at nok er mennesker rundet af naturen og derved forbundet med den, dog skiller det menneskelige sig ud som noget særegent, der grundlæggende er forskelligt fra naturen.

Forholdet mellem mennesker: Selv om alle mennesker er forskellige, så har vi dog betydning for hinanden.

5) Mennesker og natur er adskilte, og ikke indbyrdes relaterede

Forestillingen er også her, at mennesker og natur er to forskellige og fra hinanden adskilte kategorier, men til forskel fra pkt. 4 er opfattelsen, at naturen ingen betydning har for mennesker. Menneskers opmærksomhed retter sig udelukkende mod det menneskeliges egen sfære, mens naturen er uden for opmærksomhed. Vi opfatter os selv som uafhængige af naturen, og de konsekvenser, som menneskers aktiviteter har på naturen, tages ikke i betragtning, eller de opfattes som ligegyldige, i det mindste som uvæsentlige. Tilfældet kunne være, at en motorvej (eller andet anlæg) føres gennem et 'naturområde', og at nogle parter ignorerer argumenter om, at der bør tages hensyn til naturen.

Forholdet mellem mennesker: Hvad kommer andre mennesker mig ved! Det er min individuelle frihed, det gælder.

6) *Relationen mellem mennesker og natur er betinget af et ydre princip*

Forestillingen er, at menneske/natur-relationen er betinget af et transcendent princip, dvs. et princip der overskrider menneske/natur-relationen, og som dermed befinder sig *hinsides* denne relation. Dette punkt adskiller sig logisk fra de fem foregående, idet det er åbent for varierede forestillinger om relationen mellem mennesker og natur (jf. pkt. 1-5), afhængigt af det styrende princip. Anskuelsen kunne f.eks. være, at en transcendent gud har skabt både mennesker og natur, og forestillingen om forholdet mellem mennesker og natur er da betinget af, hvordan gudsforholdet konkret udlægges.

En afart af dette punkt kommer til udtryk, hvor f.eks. økonomiske systemer ophøjes til selvstændigt princip, overordnet både mennesker og natur, og betingende for forholdet mellem mennesker og natur - eksempelvis med forestillingen om markedets 'usynlige hånd' som et sådant autonomt princip. De økonomiske systemer kan imidlertid også tolkes som et aspekt af det menneskeliges sfære, og den opfattelse, at naturen må vige for økonomien, svarer da til relationen under punkt 5.

Forholdet mellem mennesker: Mennesker er skabt af Gud (eller af anden kraft uden for det menneskelige), og det guddommelige sætter betingelserne for den menneskelige tilværelse, herunder for menneskers indbyrdes relationer.

De første fem punkter (med det sjette punkt som åbent for alle fem) illustrerer, at der logisk er mange grader langs en dimension fra forbundethed til distance. I det følgende søges en mere pragmatisk tilgang til variationer i menneske /natur-forholdet, egnet til at belyse hvordan forskellige forhold kommer til udtryk i aktuelle praksisformer i et moderne samfund.

2.2 Menneskers plads i naturforholdet

Refleksion over adskillelsen af mennesker og natur

Indledende blev refereret til den dominante forestilling i den moderne kultur, at mennesker fremstår som adskilte fra og overordnede naturen. Adskillelse og overordning angår menneskers plads i naturen, og denne positionering af mennesker forbindes ofte med menneskers rolle som beherskende og udnyttende.

Hvad angår menneskers plads i naturen skelnes her mellem *adskillelse* og *overordning*. Lad da først adskillelsen blive reflekteret.

Adskillelse af mennesker og natur refererer grundlæggende til, at vi overhovedet skelner mellem kategorierne mennesker og natur. Så snart vi taler om mennesker *og* natur, eller om forholdet *mellem* mennesker og natur, så indebærer vort ordvalg en sådan skelnen.

En skelnen mellem mennesker og natur *kan* kobles sammen med en opfattelse af, at naturen ikke betyder noget for mennesker, jf. model 2, pkt. 5. Denne reduktion af naturen til et ubetydende objekt, stillet over for mennesker som betydende subjekt, er imidlertid ikke en nødvendig følge af den blotte skelnen mellem mennesker og natur. Som illustreret i model 2 er der åbenhed for en variation af forbundethed og distance, og dermed en åbenhed for naturens normative status.

Når vi taler om *forholdet mellem* mennesker og natur, ja når det drøftes på hvilke måder mennesker kan *forholde sig* til naturen, så ytrer sig umiddelbart en skelnen mellem mennesker og natur. I selv samme øjeblik som vi forholder os til et fænomen, etablerer vi mentalt en distance til

dette fænomen. Den eksplicitte forholden sig til et fænomen indebærer en metodisk placering af fænomenet i en position som en andethed.

Til sammenligning kan vi tænke på, hvad der sker, når vi som mennesker 'forholder os til os selv'. Da betragter vi så at sige os selv udefra. Metodisk stiller vi os selv i en position som en andethed. Vi bringes dermed ind i et paradoksalt forhold, idet det er os selv, der på en og samme tid er betragter og genstand for betragtning. Nok objektiveres da det betragtede selv, men det mister ikke derved sin betydning – måske snarest tværtimod, idet en 'forholden sig til sig selv' indebærer en eksplicitering af selvets betydning.

Hvis vi f.eks. siger, at mennesker er del af naturen (jf. model 2, pkt. 2), ikke adskilt fra naturen, så udtrykker vi os alligevel om, hvorledes vi som mennesker er placeret i forhold til fænomenet natur. Metodisk eller mentalt positioneres naturen da som en andethed, men fortsat med åbenhed for betydningen af denne andethed.

Lad da udgangspunktet for det følgende være, at vi kan tale om, at vi som mennesker forholder os til naturen, og at dette indebærer, for det første en sproglig skelnen mellem mennesker og natur, for det andet en mental placering af naturen som andethed. En overskridelse af denne skelnen måtte bero på en overskridelse af sprogligheden, ved hvilken begreberne mennesker og natur opløses. Da intentionen er at bidrage til en belysning af praktiske forholdsmåder til naturen i den moderne kultur, ligger en evt. opløsning af den almindelige sprogbrug og den hermed forbundne begrebsverden uden for rammerne af dette skrift.

Mennesker overordnet, underordnet, sideordnet i forhold til naturen

En grundposition i naturforholdet er nu, at mennesker står over naturen, dvs. mennesker opfattes som *overordnede* naturen. Den logisk modsatte grundposition er, at naturen står over mennesker, dvs. mennesker opfattes som *underordnede* naturen.

Opmærksomheden om disse to positioner, såvel som modstillingen af dem, er betinget af, at der i udgangspunktet refereres til en positionering af mennesker, som er dominant i den moderne kultur, nemlig mennesker som overordnede naturen.

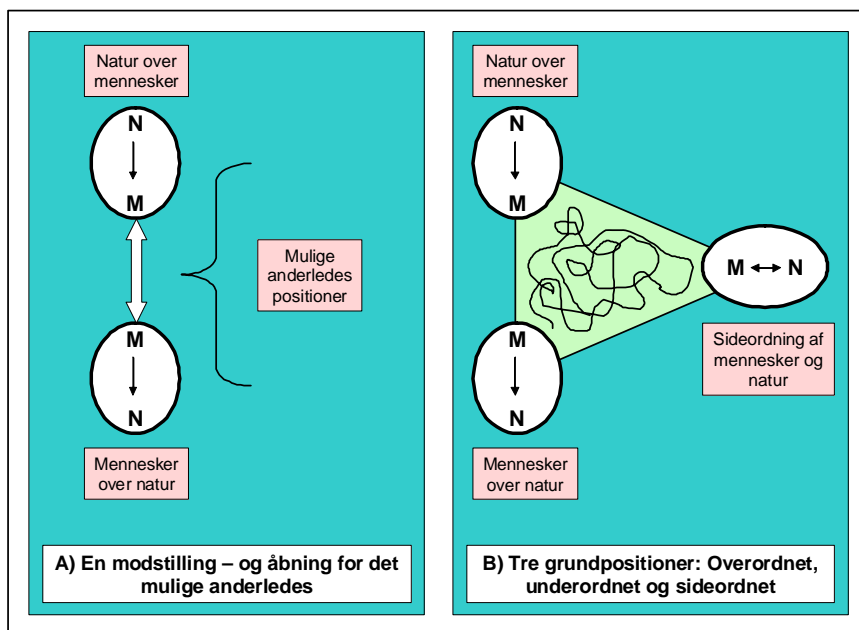
Spørges herfra til positioner, som overskrider modstillingen, må i første omgang spørges til det *mulige anderledes*. Det mulige anderledes er ikke på forhånd givet, men i princippet ubestemt, dvs. der er åbenhed for et mangefold af tolkninger (model 3A).

Nærliggende er imidlertid den bestemmelse af en tredje mulighed, at mennesker og natur er *sideordnede*, jf. model 3B.

Som det ses i model 3B tegner sig herved tre grundpositioner, nemlig mennesker som overordnede naturen (= mennesker over natur), underordnede naturen (= natur over mennesker) og sideordnede med naturen (= sideordning af mennesker og natur).

Nok omhandler de tre positioner menneskers forhold til en andethed, her naturen. Det er imidlertid værd at bemærke, at positionerne også implicerer et selvforhold, dvs. et forhold til det menneskelige. Med reference til model 3B kan mennesker forholde sig til sig selv som værende i en overordnet, underordnet eller sideordnet position, jævnført med den andethed, som forholdet er rettet mod.

De tre positioner er netop grundpositioner. Mellem disse tre grundpositioner kan der i det konkrete være mange variationer, billedlig talt som mangfoldige bevægelser i feltet mellem positionerne (indikeret med en stregtegning inde i trekanten). Som grundlag for videre illustration af sådanne bevægelser søges nu et udgangspunkt for diskussion af menneskers rolle i naturforholdet, og med afsæt i det billede af menneskers plads, der er givet med model 3B.

Model 3. Grundpositioner for menneskers plads i naturen

2.3 Menneskers rolle i naturforholdet

Tre idealtypiske roller

Model 4 illustrerer tre idealtypiske roller i menneskers forhold til naturen, knyttet til de tre grundpositioner i model 3.

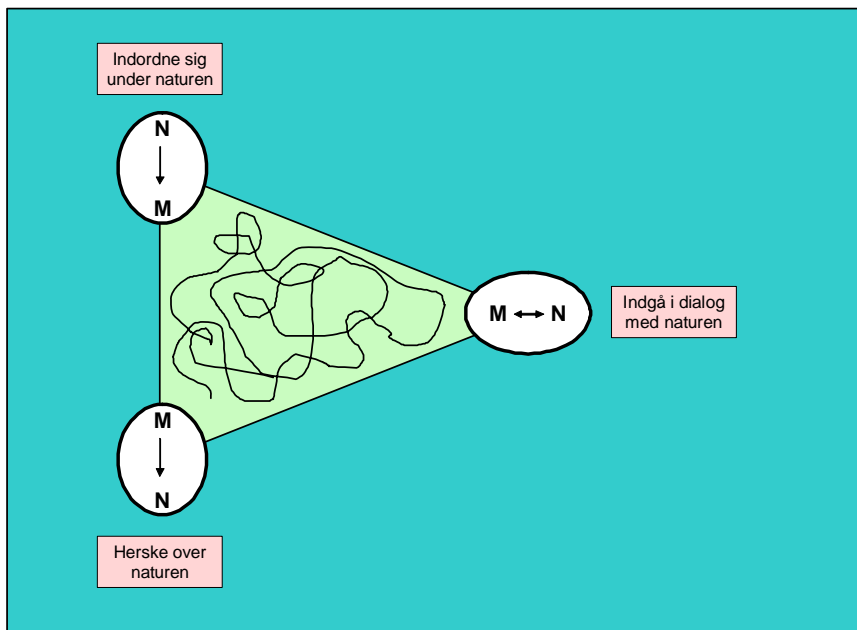
Positioneringen af mennesker som overordnede naturen er umiddelbart nært forbundet med en beherskende rolle. Dvs. vor rolle som mennesker er at *herske over naturen*.

Den logiske modsætning til en herskende rolle er en ikke-herskende rolle (- med reference til en kontradiktorisk modsætning af typen 'enten A eller ikke-A'). En 'ikke-herskende' rolle er negativt bestemt, og dermed principielt ubestemt, i og med at der er åbenhed for det mulige anderledes, ja for mange mulige tolkninger af hvad 'ikke-beherskelse' kan indebære. Knyttes imidlertid an til en positionering af mennesker som underordnede naturen, så ledes umiddelbart til den positive bestemmelse, at det er vor rolle som mennesker at *indordne os under naturen*. Modsat mennesker som herskere over naturen står da naturen som hersker over mennesker. Fra dette perspektiv er det vor rolle at følge naturen, rette os ind efter den. Man kan tænke på et udsagn som 'vi bør følge naturens præmisser', som – bogstaveligt tolket – indebærer, at det er naturen, som er betingende for, hvorledes vi som mennesker bør indrette os i vor omgang med naturen.

De to omtalte roller ytrer sig som en 'pol-modpol': Menneskers rolle er enten at herske over naturen eller at indordne sig under naturen, idet det sidste er at lade sig beherske af naturen.

Søges nu en overskridelse af denne enten-eller tænkning, så kan knyttes an til den position, som i model 3B blev markeret som sideordning af mennesker og natur. Forestillingen kunne da være, at det er menneskers rolle at indgå i dialog med den sideordnede part. Dette indebærer, at vor rolle i naturforholdet er at *indgå i dialog med naturen*.

Som i model 3B bemærkes også i model 4 en stregtegning inde i trekanten, som indikerer en variation af bevægelser i feltet mellem de idealtypiske roller.

Model 4. Tre idealtypiske roller i menneskers forhold til naturen, knyttet til tre grundpositioner

Ekskurs til Erich Fromm om tre måder at opnå et fællesskab

Atter kan drages en parallel til forholdet mellem mennesker. Vi kan placere os selv i en magtfuld rolle, dvs. som hersker over andre mennesker. Omvendt kan vi placere os i en rolle, ved hvilken vi indordner os under en magt, dvs. som beherskede af andre mennesker. Den tredje mulighed er placeringen af mennesker som sideordnede parter, og i en rolle der appellerer til, at vi indgår i en dialog med hverandre.

Psykologen og filosofen Erich Fromm pointerer tre måder at opnå et fællesskab, dog med reference til mellemmenneskelige relationer. Disse tre måder minder i nogen grad om de tre her omtalte roller i relationen mellem mennesker og natur:

- *Jævnført med mennesker som herskere over naturen.* Fromm skriver: "Mennesket kan søge fællesskab med verden ved at have magt over den, ved at gøre andre til en del af sig selv og således nå ud over sin individuelle tilværelse ved en magtstilling."
- *Jævnført med mennesker som indordnede under naturen.* Fromm skriver: "Mennesket kan søge at blive ét med verden ved at underkaste sig en person, en gruppe, en institution eller Gud." Også herved overskrider det "sin individuelle tilværelses isolation", nemlig "ved at blive en del af noget eller nogen, større end sig selv og erfare sin identitet i relation til den magt, det har underkastet sig."
- *Jævnført med mennesker i dialog med naturen.* Fromm skriver: "Der findes kun én lidenskab, som tilfredsstiller menneskets krav om at forenes med verden og samtidig skænker en følelse af integritet og individualitet, og det er kærlighed. *Kærlighed er fællesskab* med nogen eller noget uden for én selv, på den betingelse, at jeg'et bevarer sin selvstændighed og ukrænkelighed" (Fromm's kursivering).⁵

Der er selvsagt en væsentlig forskel på forholdet mellem mennesker indbyrdes og forholdet mellem mennesker og natur – i alt fald hvis naturen anskues som en umælende part.

Meget vel kan mennesker i en rolle som 'hersker over mennesker' (dvs. hersker over andre mennesker) og 'hersker over naturen' i nogen grad sidestilles.

⁵ Citeret efter Fromm, Erich 1964: 29

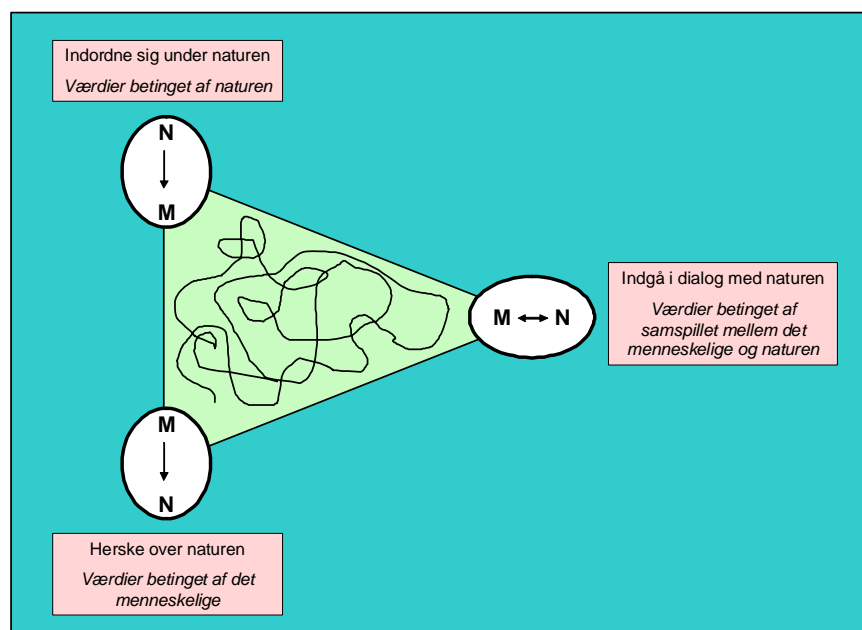

Når det kommer til menneskers rolle som 'indordnet under naturen', kan det med føje siges, at det, som vi indordner os under, er menneskeskabte forestillinger om, hvad naturen byder os at gøre – vel at mærke fra en moderne vesterlandsk forestillingsverden, baseret på et menneskeligt centralperspektiv. Dog kan tilføjes, at der er processer i naturen, som er uden for menneskers herredømme, og som vi nødes til at indordne os under (eksempelvist vulkanudbrud og jordskælv).

Hvad angår menneskers rolle som partner i dialog med naturen, må der tænkes ud over den verbale dialog, til en opmærksomhed over for naturens udtryksformer (eller over for 'naturens tegn'), kombineret med en indlevende og indfølelse indstilling. Dvs. en kombination af opmærksomhed og indlevelsesevne, ved hvilken mennesker anerkender et fællesskab eller en samhørighed med naturen, idet der samtidigt agtes på både den menneskelige integritet og naturens integritet (jf. Fromm's kærlighedstanke). I den dialogiske rolle bringes et samspil mellem frihed i det menneskelige og menneskers samhørighed med naturen på bane.⁶

De tre roller i perspektiv af værdiernes hjemsted

De tre roller hænger sammen med forestillinger om, hvorfra de værdier kommer, som betinger menneskers rolle i omgangen med naturen – dvs. med reference til spørgsmålet: Hvad er værdiernes hjemsted?

Model 5. De tre roller i perspektiv af værdiernes hjemsted

Som illustreret i model 5 kan værdierne være betinget af det menneskelige, af naturen, af samspillet mellem det menneskelige og naturen.

- *Værdierne er betinget af det menneskelige:* Værdiernes hjemsted er i det menneskelige, dvs. inden for det specifikt menneskeliges sfære. Det er værdier, som er sat af mennesker og for mennesker, der er bestemmende for menneskers rolle i naturforholdet. Naturen i sig selv er værditom, og kan derfor ikke forpligte mennesker. Mennesker har ret til at udøve en herskende rolle, og med henblik på at naturen kan tjene som middel for menneskelig værdifrembringelse, dvs. alene til menneskers nytte eller gavn.

⁶ Jf. Christensen 2004 om frihed og samhørighed i menneskers forhold til naturen.

- *Værdierne er betinget af naturen:* Værdiernes hjemsted er i naturen, dvs. der er værdier i naturen, som forpligter mennesker, og som vi derfor må indordne os under. Det er i denne sammenhæng uvæsentligt, om en 'naturens egenverdi' tolkes som noget 'naturgivet', at forstå som uafhængigt af mennesker, eller om tolkningen er, at det uomgængeligt er mennesker, der sætter værdierne, og at 'værdier i naturen' derfor blot er et udtryk for, at mennesker tilkender naturen en iboende værdi.
- *Værdierne er betinget af samspillet mellem det menneskelige og naturen:* Værdiernes hjemsted er i det dynamiske felt *mellem* det menneskeliges egendynamik og en naturens egendynamik. Det er i menneskers møde med naturen, netop i et dialogisk forhold, at værdierne i naturforholdet kommer til syne. Vor forpligtethed i forholdet til naturen er da hverken betinget af det menneskelige alene eller af naturen alene, men fremstår i en proces mellem mennesker og natur.

Med et fokus på værdiernes *hjemsted* gives ikke nogen konkretiseret bestemmelse af værdiernes *indhold*. Værdiernes hjemsted markerer udelukkende, hvor ledemotiverne for den rigtige handle måde søges, men udsiger i princippet intet om indholdet i disse ledemotiver. I den første rolle søges ledemotiverne alene inden for det menneskeliges sfære. I den anden rolle søges ledemotiverne i naturen. I den tredje rolle søges ledemotiverne i samspillet mellem mennesker og natur. Fortsat betones, at der knyttes an til *idealtypiske* roller, og det vil sige med åbenhed for mange variationer i det konkrete.

Der er imidlertid også en fjerde mulighed, nemlig at ledemotiverne søges et sted, som overskrider menneske/natur-forholdet, f.eks. i en religiøs sfære af transcendent karakter (jf. model 2, pkt. 6). Denne anskuelse noteres blot som mulighed, men forfølges ikke videre her.

3. Korttegning I

Analyse af praksisformer

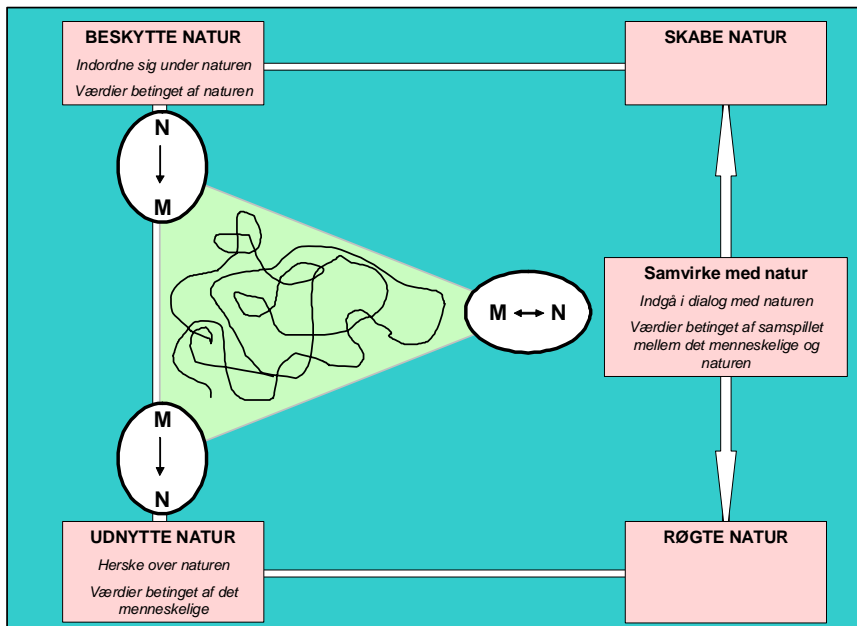
3.1 En model til belysning af praksisformer

Fire yderpunkter i et rektangel

Hvordan kan de omtalte grundpositioner og dertil svarende idealtypiske roller nu bidrage til at kortlægge konkrete praksisformer i et moderne samfund? Eller, sagt på en anden måde: Hvordan kan konkrete udtryksmåder for menneskers forhold til naturen fortolkes og visualiseres i perspektiv af de omhandlede grundprincipper?

Der er et stort skridt, *fra* de teoretiske betragtninger over menneskers plads og rolle i naturforholdet (dvs. udviklingen af grundprincipper i del I), *til* den konkrete kortlægning. Der er den risiko, at teorien antages som en skabelon, i hvilken forskellige praksisformer så bare skal passes ind. Så enkelt er det næppe!

Med model 6 tages et første - og fortsat forsøgsvist - skridt til at etablere en mere praktisk orienteret model. Med modellen tilsigtes at etablere et kortfelt. Kortfeltet bestemmes via yderpunkter, som er udtryk for en vis pragmatisk tillempning, jævnført med grundprincipperne. Tillempningen er sket med et blik mod forestillinger og praksisformer, som faktisk udspiller sig i et moderne samfund.

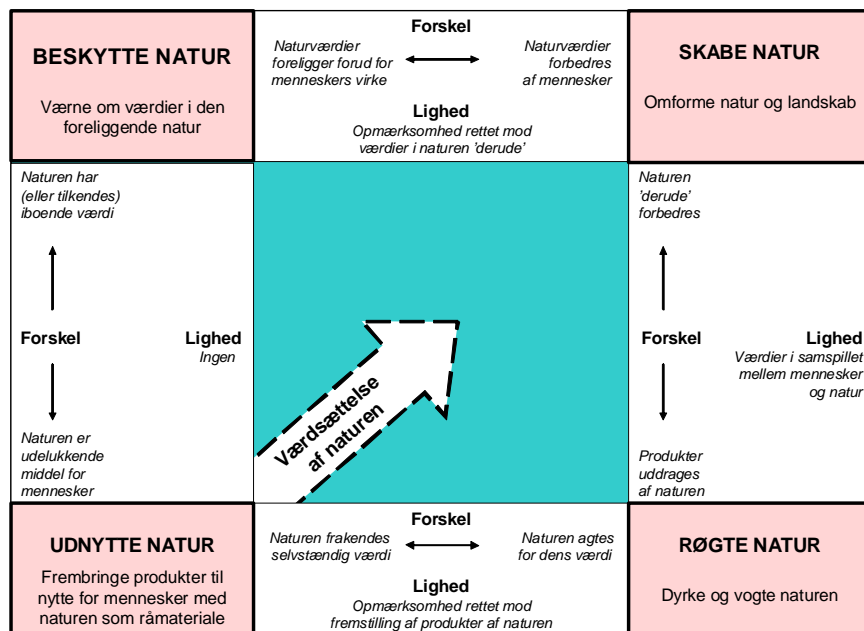
Model 6. Fire yderpunkter, som grundlag for kortlægning af praksisformer

Som yderpunkter i et rektangel er udpeget fire praksisformer, betegnet med ordene: *udnytte natur*, *beskytte natur*, *røgte natur*, *skabe natur*.

I det følgende karakteriseres hvert af disse yderpunkter.

Karakteristik af de fire yderpunkter

Som en støtte til læsningen af karakteristikken af de fire yderpunkter i model 6 er nogle hovedpunkter samlet op i den nedenstående model 7, dog blot i stikordsform. Desuden markerer model 7 nogle relationer mellem yderpunkterne, og med fokus på forskelle og ligheder.

Model 7. Hovedpunkter af karakteristikken af de fire yderpunkter, herunder relationer mellem disse (forskelle og ligheder)

Udnytte natur

Yderpunktet 'udnytte natur' knytter an til *menneskers plads som overordnede naturen og menneskers rolle som herskere over naturen, idet værdier er betinget af det menneskelige*.

Som overordnede naturen står mennesker frie til at bemægtige sig naturen, og alene med henblik på formål, der tjener menneskers egen nytte. Naturen tilkendes ikke selvstændig værdi, men dens værdi er udelukkende baseret på, at den fungerer som middel for menneskelig bearbejdning. Gennem bearbejdning af naturen frembringes værdi af mennesker og for mennesker.

Typisk for yderpunktet er den praksis, for hvilken naturen er råmateriale for fremstilling af produkter, der kan sælges som varer på et marked, og med henblik på økonomisk gevinst for producenten. Ledemotivet er forestillingen om, at rigdom i den menneskelige tilværelse beror på materiel produktion og materielt forbrug.

Beskytte natur

Yderpunktet 'beskytte natur' knytter an til *menneskers plads som underordnede naturen, og i en rolle hvorved vi må indordne os under værdier, der er betinget af naturen*.

Den ekstreme konsekvens af denne forestilling om menneskers plads og rolle kunne være, at et samfund bør grundes på naturens krav til mennesker. Dette ekstrem findes næppe i et moderne samfund. I alt fald befinder ekstremit sig uden for almindelige opfattelser af modernitet, som knytter an til et menneskeligt centralperspektiv. Netop fra et menneskeligt centralperspektiv er en 'naturens egen værdi' et udtryk for, at det er mennesker, der tilkender naturen en sådan egen værdi. Hvis ekstremit findes, er det snarest som en overskridelse af moderniteten, og med henblik på at det kan virke som korrektiv eller alternativ til moderniteten.

Yderpunktet er da pragmatisk tillempet med henblik på at dække praksisformer, for hvilke naturen sætter en forpligtelse for mennesker, som er uafhængig af menneskers egennytte. Forestillingen kunne være, at naturen har en egenverdi eller iboende værdi (hvordan end begrebet 'egenverdi' tolkes), som fordrer at vi værner om den. Disse naturværdier er givet med den foreliggende natur, dvs. forud for menneskers virke. Om ikke udelukkende, så i det mindste til en vis grad, er det i en naturens egendynamik, at ledemotiverne for menneskers praktiske omgang med naturen søges.

Et karaktergivende eksempel kunne være beskyttelse af biodiversitet med den begrundelse, at mennesker ikke har ret til at udslette arter, som er fremkommet ved årmillioners biologisk evolution. Den naturens egendynamik, som kommer til udtryk med arternes udvikling, sætter da en forpligtelse, som mennesker i nogen grad må indordne sig under.

To udtryksformer for samvirke med natur: Røgte natur og skabe natur:

Overskridelsen af dimensionen mellem de første to yderpunkter (dvs. udnytte natur og beskytte natur) knytter an til *menneskers plads som sideordnede naturen, og i en rolle som partnere i en dialog, idet værdierne er betinget af samspillet mellem mennesker og natur*.

Den dertil svarende praksis er først betegnet som *samvirke med natur*. Dernæst er denne praksis spændt ud langs en dimension mellem to udtryksformer for et samvirke, nemlig *røgte natur* og *skabe natur*. Denne tillempning har to begrundelser. Den første begrundelse er rent tegneteknisk, nemlig med henblik på at give plads i modellen til at tegne forskellige praksisformer ind på et kort (som det sker i næste afsnit). Den anden begrundelse er sagligt bestemt, idet der øjnes en principiel forskel mellem to former for samvirke med naturen.

Røgte natur

Betegnelsen 'røgte' natur kan måske (og især for læsere, der ikke har landbrugskendskab) forekomme lidt underlig, ja endog en kende altmodisch. I dets oprindelse har ordet røgte klang af at sørge for, bekymre sig om, på en opmærksom måde. Ordet anvendes især om at passe kvæg og andre husdyr. Mere generelt omhandler dette yderpunkt sådanne praksisformer, som nok tjener produktive formål for mennesker, men på basis af en varetagende indstilling. Økologisk og biodynamisk jordbrug er karakteristiske eksempler.

At røgte naturen leder hen på en forvaltertankegang, jf. det engelske begreb 'stewardship', og da med en værdiorienteret klang af forvalterbegrebet. Fra dette perspektiv kunne i stedet for 'røgte natur' anvendes betegnelsen 'forvalte natur'. Ordet forvaltning har imidlertid også andre betydninger, f.eks. kan ordet anvendes mere eller mindre ensbetydende med praksis, og derfor er denne betegnelse fravalgt.

Yderpunktet 'røgte natur' kan associeres med den forestilling, at det er menneskers opgave at 'dyrke og vogte' naturen (med en vis reference til den bibelske beretning om, at Gud satte mennesket i Edens have for at dyrke og vogte den, 1. mos., 2, 15). Nok er naturen for 'dyrkeren og vogteren' et middel til fremstilling af produkter, der er til gavn for mennesker, og i denne henseende er der en vis lighed med 'udnytte natur'. Men der er også den væsentlige forskel, at mens 'naturudnyttelsen' frakender naturen selvstændig værdi, så agter 'dyrkeren og vogteren' naturen for den værdi, som naturen har i sig selv. Dvs. naturen kan aldrig blive udelukkende et middel, for den er også et mål i sig selv. I kraft af dens selvstændige værdi appellerer naturen til menneskelig omsorg.

At røgte natur rummer da en dobbelthed af brug og varetagelse. I bestræbelsen på at håndtere denne dobbelthed er det, at ledemotivet for menneskers praktiske virke med naturen må søges i et mellemfelt, dvs. netop i samspillet *mellem* mennesker og natur.

Skabe natur

Også for yderpunktet 'skabe natur' må ledemotivet for praksis søges i det dialogiske samspil mellem mennesker og natur. Netop i henseende til forestillingen om menneskers plads og rolle er 'skabe natur' nært beslægtet med 'røgte natur'. Der er imidlertid den væsentlige forskel, at mens 'den røgtende' uddrager produkter af naturen til gavn for mennesker, så er opmærksomheden for 'den skabende' rettet mod at forbedre naturværdierne. Det er 'naturen derude', der er i skaberens primære opmærksomhed, eksempelvis landskabsbilledet. Den skabende omformer et landskab eller et naturområde, og det sker med henblik på at opnå en ønsket tilstand eller dynamik. Naturgenopretning er et typisk eksempel. Også have og landskabskunst, ja udformning af parklandskaber, måske også visse former for 'land-art', kan antages som karaktergivende eksempler for et sådant 'landskabsdesign'.

Som 'røgte natur' har visse lighedstræk med 'udnytte natur', har 'skabe natur' visse lighedstræk med 'beskytte natur'. Lighedstrækket er, at opmærksomheden er rettet mod værdier i naturen 'derude', ikke mod værdier i produkter, som uddrages af naturen. Den afgørende forskel er, at mens 'beskytte natur' i dets ekstrem retter sig mod at værne om naturens iboende værdier, således som de allerede foreligger, dvs. uafhængigt af en menneskelig skaberakt, så er 'skabe natur' knyttet til menneskelig formning af naturen. Skaberakten indebærer, at naturværdierne forbedres via et menneskeligt virke.

Ledemotivet knytter sig nok til 'naturværdier', men forbundet med en intention om at perfektionere disse naturværdier. Idet skaberakten sker i et samvirke med naturen, fremstår mennesker snarest som *med*skabende.

Fra 'udnytte natur' og ind i feltet

Særsomt er med en pil markeret en generel bevægelse fra nederst til venstre (udnytte natur) og ind i feltet (i retning mod de tre andre yderpunkter). Det er en bevægelse *fra* at naturen ikke værdsættes, eller i det højeste værdsættes som et middel, *til* forskellige grader af eller former for selvstændig værdsættelse af naturen.

Nogle modelleringsproblemer

Nogle modelleringsproblemer skal kort pointeres.

Et første problem fremgår af, at model 7 viser forskelle og ligheder langs tre af dimensionerne, mens der langs den fjerde dimension (mellem 'udnytte natur' og 'beskytte natur') kun er anført en forskel, men ingen lighed. Udnyttelse og beskyttelse har i høj grad karakter af en modsætning, mens relationen mellem de øvrige yderpunkter kan anskues som mere gradueret. Dermed er modellen ikke logisk entydig.

Et andet problem, som også fører ind på en logisk flertydighed, fremstår ved et blik på visse 'diagonal krydsninger'.

- Om diagonalen mellem 'udnytte natur' og 'skabe natur': Beherskelse af naturen er i det foregående knyttet direkte sammen med 'udnytte naturen'. Imidlertid kan menneskelig naturbeherskelse også give sig udslag i sammenhænge, i hvilke formålet er et andet end udnyttelse af naturen som blot et råmateriale for produktion. Man kan tænke på have- og landskabskunst, baseret på streng orden og geometri, jf. traditionen inden for den franske havekunst. En sådan beherskende formning inden for have- og landskabskunsten må placeres under 'skabe natur'. (I øvrigt noteres, at mennesker i en vis forstand befinder sig i en beherskende rolle ved kontrolleret overvågning af udviklingen i naturens tilstand, og med henblik på at opnå et vidensgrundlag for beskyttelse af naturværdier. Her er genstanden for beherskelse imidlertid ikke naturen, men den menneskelige naturudnyttelse, som bestræbelser på naturbeskyttelse står op imod).

- Om diagonalen mellem 'beskytte natur' og 'røgte natur': 'Beskytte natur' er markeret som en indsats for at værne om den natur, der foreligger forud for menneskers virke. 'Røgte natur' er knyttet til en varetagende omgang med naturen, tilsvarende forbundet med agtelse for den før-menneskelige natur. Hermed fremstår et lighedstræk langs denne diagonal. Væsensforskelligt herfra, derimod, kan bestræbelser på at 'skabe natur' ytre sig, jævnfør især den form for 'forbedring af naturen' i have- og landskabskunsten, der udtrykker sig som formning af en geometrisk orden.

Sammenholdt med den sidste diagonale krydsning er det åbenbart, at opdelingen af 'samvirke med natur' i 'røgte natur' og 'skabe natur' er relativt vilkårlig. Meget vel kunne udskilles en variation af andre former for eller grader af menneskeligt samvirke med naturen (jf. kapitel 4).

Overhovedet er menneskers forhold til naturen mangetydigt, dvs. naturforholdet har mange facetter, som så at sige krydser hverandre. Blot nogle få blandt mange facetter er inddraget i den her forsøgte modellering. Selv med disse få facetter er der mange nuancer, som ikke fremstår logisk entydigt. Konsekvensen er, at når der nu, i det følgende, søges tegnet et kort over nogle praksisformer, baseret på model 6 og 7, så vil også indplaceringen af den enkelte praksisform i visse henseender være flertydig.

3.2 Et forsøgsvist kort over nogle praksisformer i et moderne samfund

En kortskitse

Nedenstående kort 1 er en første forsøgsvist kortskitse, i hvilken aktuelle praksisformer i et moderne samfund er indplaceret med reference til modellerne 6 og 7.

Tegneteknisk er de enkelte praksisformer, og i flere tilfælde grupperinger af beslægtede praksisformer, indrammet med rektangler, dog med afrundede vinkler for at antyde, at det 'ikke er så firkantet'. Størrelsen af de afrundede rektangler er uden betydning, og tegneteknisk betinget af pladshensyn, idet der skulle være plads til en flerhed af praksisformer og grupperinger af disse. Punkterede linjer langs siderne antyder, at afgrænsningen er diffus. Idet hver af praksisformerne er rummelig for mange nuancer, herunder med bevægelser over store dele af det samlede kortfelt, er sådanne bevægelser meget groft antydnet med pile. Pile mellem forskellige grupper af praksisformer antyder samtidigt en vis relation mellem disse.

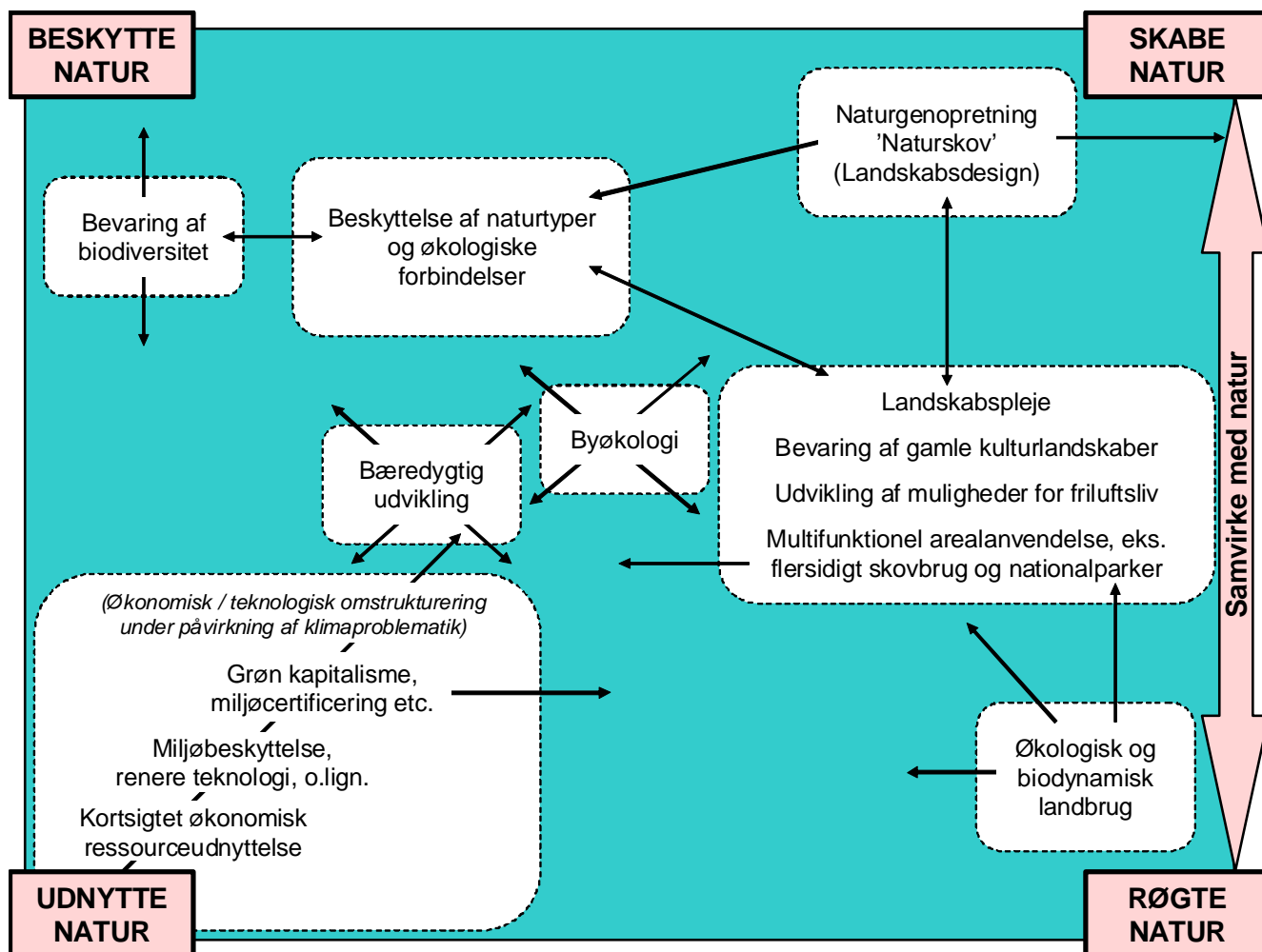
Indplaceringen af de enkelte praksisformer (og grupper af praksisformer) bør på ingen måde opfattes som præcis endsige veldokumenteret. Snarest er indplaceringen sket intuitivt, ja med løs hånd efter fornemmelsen. Bl.a. derfor bør kortskitsen læses med store forbehold. Først og fremmest er kortskitsen en illustration af, at en stor mangfoldighed af forestillinger om forholdet mellem mennesker og natur gør sig gældende i aktuelle praksisformer.

Fra 'udnytte natur' og ind i kortfeltet

Nederst til venstre, dvs. nærmest *udnytte natur*, er de former for udnyttelse af naturen som råmateriale for produktion, hvis eneste eller primære ledemotiv er producentens stræben efter kortsigtet økonomisk gevinst. Økonomisk værdifrembringelse er et nøglebegreb, idet værdibegrebet forbindes med penge, og afgrænses til at omhandle det, der kan måles i penge.

Her må ydermere holdes for øje, at der er forskellige slags natur i spil – henholdsvis natur der udnyttes, og natur der påvirkes af udnyttelsen. Et eksempel er landbrugets sprøjtning med pesticider på markerne (= naturgrundlaget for den produktive udnyttelse), som efter tur kan bevirke forurening af grundvandet (= et andet naturaspekt). Hvis sprøjtningen sker uden hensyn til virkninger på grundvandet, så kan forholdet pointeres ved, at noget natur udnyttes, men på bekostning af anden natur (jævnført med model 2, pkt. 5, er da grundvandet, som natur, uden for opmærksomhed).

Kort 1. Et forsøgsvist kort over nogle praksisformer i et moderne samfund

Den kortsigtede økonomiske ressourceudnyttelse er umiddelbart knyttet til kapitalisme og marked, dog indbefattet statslige incitamenter til at fremme en økonomi, der er baseret på naturens udnyttelse som ressource. Hvor imidlertid staterne træder ind med reguleringer, der tjener til at beskytte miljøet, fremme renere teknologier, o.lign., sker der allerede en bevægelse ind i feltet. En videre bevægelse ind i feltet finder sted, hvor virksomheder eller brancher selv påtager sig et miljøansvar, evt. i samspil med offentlige myndigheder. Dette er på kortet indikeret med stikordene grøn kapitalisme, miljøcertificering, etc..

Ser vi til den historiske udvikling fra tiden omkring 1970, da miljøproblematikken blev sat på dagsordenen i brede kredse, er der netop sket en sådan bevægelse, hvor både stater (herunder overstatslige organer) og virksomheder har bidraget til bevægelsen bort fra den ekstreme yderposition. Bevægelsen ind i kortfeltet er siden slutningen af 1980'erne videreført med intentioner om bæredygtig udvikling.

Bæredygtig udvikling *kan* tolkes som et udtryk for en værdiorientering, der er centreret udelukkende om det menneskelige, men i et langsigtet perspektiv, og med henblik på at opretholde et naturgrundlag for fremtidens generationer. Bæredygtig udvikling kan imidlertid også tolkes som åbent for en mangfoldighed af forestillinger om menneskers plads og rolle i naturforholdet, herunder en mangfoldighed af forestillinger om, hvad der betinger de værdier, som bør være ledende for menneskers handlinger. Fra en sådan åben tolkning kan praksisformer, rettet mod

bæredygtig udvikling, meget vel brede sig over hele kortfeltet, og dermed inkludere de praksisformer der omtales i det følgende (dvs. med udgangspunkt i de øvrige yderpunkter).

Med reference til, at klimaproblematikken gennem de seneste år har vundet indpas på den herskende politiske dagsorden (idet bemærkes, at samme problematik gennem en lang årrække har været på den faglige og politisk kritiske dagsorden), er noteret stikordene 'økonomisk / teknologisk omstrukturering under påvirkning af klimaproblematik' (placeret et sted i bevægelsen fra yderpunktet 'udnytte natur' og hen imod 'bæredygtig udvikling'). Disse stikord er dog sat i parentes, og tillige med afvigende skrifttype, for dermed at antyde en mulig fremtidig bevægelse ind i kortfeltet af endnu urealiserede praksisformer.

Fra 'beskytte natur' og ind i kortfeltet:

Øverst til venstre, dvs. nærmest *beskytte natur*, er praksisformer, der begrundes ved en naturens egenverdi, som er fordrende for mennesker.

Det mest ekstreme eksempel kunne måske være forestillinger om dyrs rettigheder, gennemtruffet på bekostning af menneskers rettigheder.

Bestræbelser for bevaring af biodiversitet vil tjene som eksempel på, at indplaceringen af en praksisform kan ske forskelligt, afhængigt af den bagvedliggende argumentation.

Som antydning ovenstående kan argumentation være, at arter, som er fremkommet ved årmillioners biologisk evolution (alternativt: via en guddommelig skaberakt), rummer en selvstændig eller iboende værdi, som forpligter os til at handle således, at artsrigdommen bibeholdes. Da er det naturen for naturens egen skyld, der sætter forpligtelsen. Der er en fordring for mennesker til at indordne sig under fænomener, der går forud for det menneskelige, og som er større og mere end det menneskelige.

Et andet argument kunne være, at bevaring af biodiversitet kan tjene til at opretholde en arvmasse, der måske engang i fremtiden vil kunne udnyttes produktivt – f.eks. ved husdyravl og planteforædling, til fødevarer, til medicin, til forskellige industrielle formål.

Det første argument viser opad i kortfeltet, til beskyttelse af en natur, der i visse tilfælde står over mennesker, rummer egenverdi, kalder på agtelse, og på en måde som forpligter os. Det andet argument viser nedad i kortfeltet, i retning af naturudnyttelse, men i et langsigtet perspektiv, og med henblik på at opretholde et naturgrundlag for de kommende generationer.

I praksis sker bestræbelserne på at bevare artsrigdommen gennem en række aktiviteter, der især tjener til at opretholde arternes levevilkår. Man kan tænke på beskyttelse af naturtyper og økologiske forbindelser, naturgenopretning, landskabspleje, mv.. Disse aktiviteter kan meget vel udtrykke varierede forestillinger om menneskers forhold til naturen, svarende til en varieret placering inde i kortfeltet.

Fra 'samvirke med natur' (dimensionen mellem 'røgte natur' og 'skabe natur') og ind i kortfeltet

Hvor opmærksomheden er rettet mod værdier i menneskers forbundethed med naturen, baseret på en samtidig agtelse af det menneskelige og agtelse af naturen, er det, at praksisformer må grundles i et dialogisk forhold og udtrykke sig som et *samvirke med naturen*.

Nederst til højre, dvs. nærmest *røgte natur*, er praksisformer, hvis ledemotiv på én gang er at uddrage råmateriale fra naturen til produkter og at tage vare på eller drage omsorg for allerede givne naturværdier. Under danske forhold er økologisk og biodynamisk jordbrug, som allerede nævnt, de umiddelbart mest karaktergivende eksempler. Som typeeksempel fra andre dele af verden kan tænkes på agroforestry.

Øverst til højre, dvs. nærmest *skabe natur*, er praksisformer, som sigter på at forbedre 'naturværdierne derude', dvs. ude i naturområderne eller i landskaberne. Opmærksomheden er rettet

mod at øge landskabskvaliteten eller at understøtte mulighederne for en naturens egendynamik, og med en ønsket tilstand eller dynamik som ledemotiv. Et typisk eksempel er naturgenopretning, så som genskabelse af en tidligere afvandet sø eller genslyngning af et tidligere udrettet vandløb. Nok efterlignes en tilstand, som den var før afvandingen fandt sted. I og med at mennesker allerede har påvirket naturen, må den nye tilstand imidlertid etableres gennem en fornyet menneskelig påvirkning af naturen, og med henblik på at danne vilkår for en ny naturens egendynamik. Værn om såkaldt naturskov kan have en tilsvarende karakter. F.eks. kan etablering af naturskoven være forbundet med fældning og bortfjernelse af nåletræer, og fra den betragtning, at disse nåletræer ikke er 'oprindeligt' hjemmehørende i den danske natur.

Samvirke med naturen – både 'røgte natur' og 'skabe natur' – indebærer en kultivering af natur og landskab. Der etableres kulturlandskaber, men netop i opmærksomhed om og respekt for det naturgivne, at forstå som en egendynamik af før-menneskelig karakter. Der er en vis parallel til et kunstnerisk virke, hvor kunstneren går i dialog med sit materiale og respekterer dets fordringer. Med en vis ret kunne tales om 'naturdesign' eller 'landskabsdesign'.

Fra samvirket med naturen er der mange bevægelser ind i kortfeltet, til f.eks. naturfredning og landskabspleje, såvel som til forskellige former for flersidet eller multifunktionel arealanvendelse, som på forskellig vis indbefatter varierede hensyn til både naturudnyttelse og naturbeskyttelse, bl.a. også med fokus på økologisk bæredygtighed.

Et eksempel på multifunktionel arealanvendelse er sådanne typer af flersidigt skovbrug, som nok rummer muligheder for økonomisk produktiv udnyttelse, men som tillige orienterer sig mod at opretholde og/eller tilvejebringe en variation af funktioner og dermed forbundne værdier – eksempelvis fremme af biodiversiteten og mulighederne for friluftsliv i kombination med miljøbeskyttelse og hensyn til natur- og kulturbetingede landskabskvaliteter, indbefattet æstetiske kvaliteter. Oprettelse af nationalparker kan anskues i et tilsvarende multifunktionelt perspektiv, hvor der på én og samme tid optræder forskelligartede forestillinger om menneskers plads og rolle i naturforholdet, sammenholdt med forskellige forestillinger om, hvad der betinger værdierne. For så vidt kan sådanne multifunktionelle arealanvendelser, meget vel anskues som udbredt over store dele af kortfeltet, dog afhængigt af de mere specifikke formål som i en given sammenhæng gør sig gældende.

Forskellige former for landskabspleje, eksempelvis i fredede områder, kan på varieret vis tjene til at opretholde en given tilstand eller at forbedre tilstanden – det sidste som en nyskabelse af naturværdierne, som går i retning af det før nævnte landskabsdesign. Det kunne bl.a. være landskabspleje, der tjener til at bevare gamle kulturlandskaber, eksempelvis overdrev og græsningsege, som i historisk perspektiv netop kan anskues som udslag af et samvirke mellem mennesker og natur – et samvirke, der fortsat genskabes, dog også i ny skikkelse. Også udvikling af muligheder for friluftsliv er udtryk for en skabende aktivitet med naturen (jf. 'skabe natur'), der rummer aspekter af både brug af natur (jf. 'røgte natur') og værn af natur (med retning over mod 'beskytte natur').

Længere over mod venstresiden, i retning af 'beskytte natur', er placeret bestræbelser på at beskytte naturtyper og økologiske forbindelser – netop som et grundlag for at opretholde livsvilkårene for en mangfoldighed af plante- og dyrearter. Der er et nært samspil med 'bevaring af biodiversitet'.

Bevægelser inde i og over store dele af kortfeltet

Praksisformer er sjældent entydige, men kan være meget sammensatte. Eksempler på sådanne sammensatte praksisformer er netop forskellige udslag af intentioner om bæredygtighed og forskellige former for multifunktionel arealanvendelse. Multifunktionalitet er et udtryk for, at en mangfoldighed af funktioner samtidigt søges tilgodeset, og mangfoldigheden af funktioner er tillige

forbundet med en mangfoldighed af betydninger - herunder de betydninger, som knytter sig til menneskers plads og rolle og til værdierne hjemsted. Med en mangfoldighed af funktioner og dertil svarende betydninger kan sådanne sammensatte praksisformer brede sig over store dele af kortfeltet, eventuelt over hele feltet.

Endnu et eksempel på en sammensat praksisform er byøkologi (til illustration placeret ca. midt i feltet, men med pile der antyder bevægelser i mange retninger). Byøkologi kan bevæge sig i retning af naturudnyttelse, især som en effektivisering af naturudnyttelsen, f.eks. i forbindelse med energiomsætning, transport, vandforsyning og genanvendelse. Med inddragelse af forskellige aspekter af 'det grønne i byen' kan byøkologi bevæge sig i retning af 'beskytte natur' (f.eks. beskyttelse af naturtyper og økologiske forbindelser i grønne kiler), og i retning af 'samvirke med natur', både med forvaltning af eksisterende grønne områder og med nyskabelse af grønne områder.

3.3 Et forsøgsvist kort over praksisformer i en mangesidet arealanvendelse (en nationalpark)

Med kort 2 er forsøgt en anderledes tilgang til kortlægningen. Et er, at kortet repræsenterer praksisformer i en mangesidet arealanvendelse, dvs. en multifunktionel og multibetydende arealanvendelse, sådan som det er tilfældet med f.eks. en nationalpark. Et andet er, at en anderledes brug af signaturer afprøves.

I dets indhold er kortet inspireret af Lille Vildmoserådets visionsrapport for pilotprojekt Lille Vildmose Nationalpark⁷ (vel vidende, at Lille Vildmose endnu ikke har opnået formel status som nationalpark), således at forstå, at der er skelet til visionsrapporten. Kortet er ikke udtømmende, jævnført med nævnte rapport, og den konkrete indplacering af praksisformer bør ikke opfattes som præcis, men snarere som symbolsk.

Kortet bør da læses først og fremmest som en illustration af, *at* der i en mangesidet praksisform som en nationalpark (mere præcist visionen herom) kommer mangfoldige forestillinger om forholdet mellem mennesker og natur til udtryk. Billedlig talt er der en bevægelse over en stor del af det kortfelt, inden for hvilken praksisformerne bevæger sig, jævnfør den grønne fladesignatur.

Signaturerne i øvrigt er følgende:

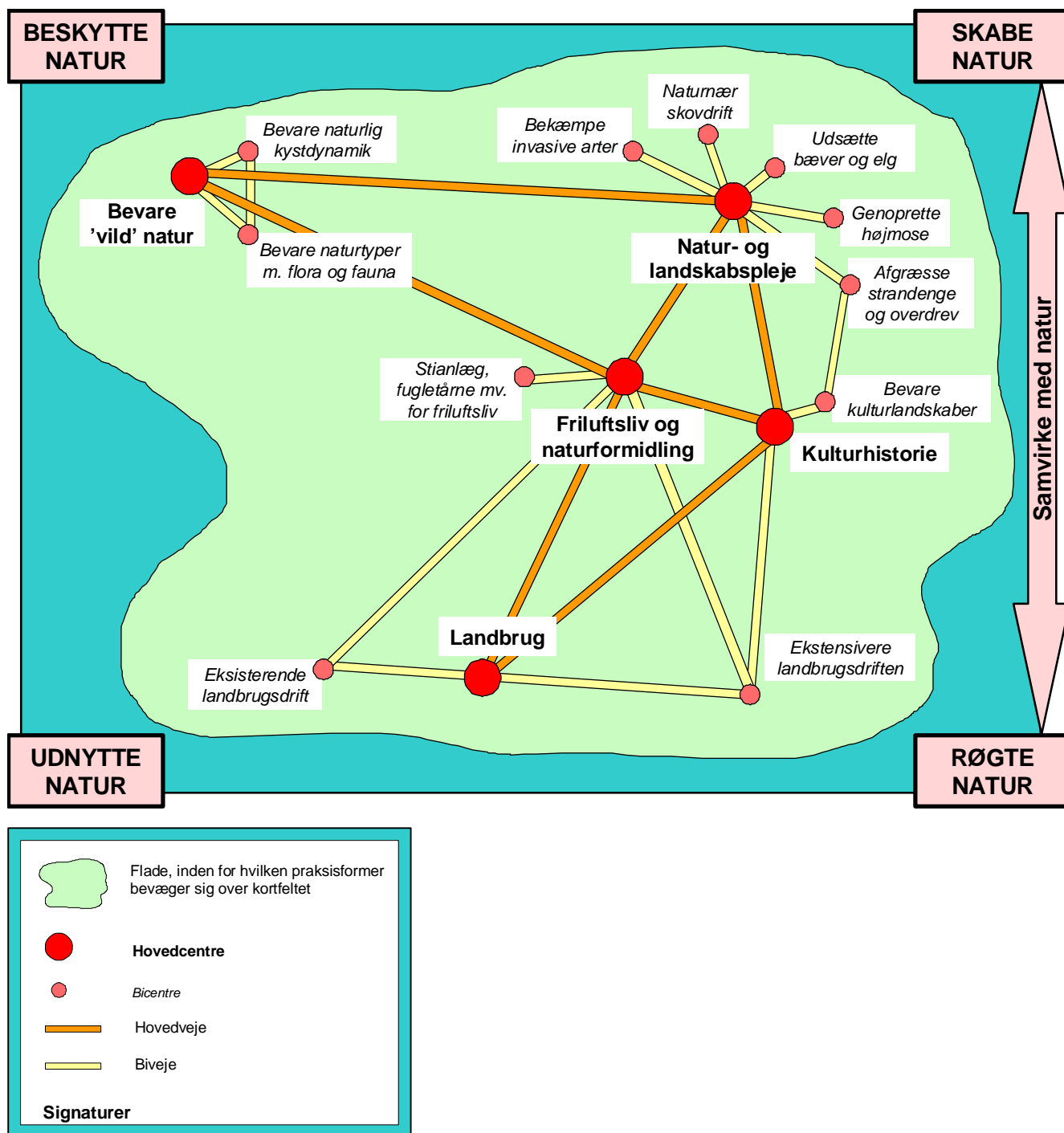
- *Hovedcentre*: Punkter, som repræsenterer centrale aspekter af praksis (disse hovedcentre kan lignedes ved byer på et topografisk kort).
- *Bicentre*: Punkter, som knytter sig til hovedcentrene, og som repræsenterer dermed forbundne delaspekter af praksis.
- *Hovedveje*: Forbindelseslinjer, som repræsenterer væsentlige relationer eller bevægelsesveje mellem hovedcentrene (sammenligneligt med veje på et topografisk kort).
- *Biveje*: Nogle yderligere forbindelseslinjer med relation til bicentrene.

Med fokus på hovedcentrene fremstår følgende billede (idet der meget vel kunne tegnes mange flere centre og relationer mellem disse, men for overskuelighedens skyld er indholdet begrænset).

- *Natur og landskabspleje* rummer en mængde mere specifikke praksisformer (jf. bicentrene), så som afgræsning af strandenge og overdrev, genoprettelse af højmose, udsætning af oprindeligt hjemmehørende dyrearter som bæver og elg, etablering af naturnær skovdrift, bekæmpelse af invasive arter. Sådanne aktiviteter indeholder mange elementer af 'naturforbedring', ja af 'skabe natur', og er derfor placeret i retning mod dette, men samtidigt med bevægelser i retning af 'beskytte natur' og 'røgte natur'

---

⁷ Lille Vildmoserådet 2005.

Kort 2. Et forsøgsvist kort over praksisformer i en mangesidet arealanvendelse (en nationalpark)

- *Bevare 'vild' natur* rummer bevarelse af en allerede foreliggende natur som bl.a. naturlig kystdynamik og naturtyper med 'vild' flora og fauna. Sådanne aktiviteter er placeret i retning af 'beskytte natur'.
- *Kulturhistorie* refererer til indsatsen for at bevare gamle kulturlandskaber. Blot som en eksempelvis antydning af meningen med biveje ses en nær tilknytning til afgræsning af strandenge og overdrev, dvs. genskabelse af en tidligere kultivering i landbrugsdriften. Plejen med henblik på at bevare gamle kulturlandskaber rummer en skaberakt, en

naturforbedring betinget af den ønskede tilstand, dvs. med retning mod 'skabe natur'. Samtidigt er de gamle kulturlandskaber udtryk for en tidligere tids landbrugsdrift, med karakter af 'røgte natur'. Kulturhistorie er da placeret ca. midt mellem 'skabe natur' og 'røgte natur', dog også lidt inde i kortfeltet, og med hensyntagen til at også aspekter af bl.a. 'beskytte natur' kan indgå.

- *Landbrug* rummer en dobbelthet, dels eksisterende landbrugsdrift, placeret nær 'udnytte natur', dels intentioner om en fremtidig ekstensivering af landbrugsdriften, nærmere 'røgte natur'. Med denne dobbelthet in mente er landbrug som hovedcenter placeret et sted mellem disse to yderpunkter. Evt. kunne den ekstensiverede landbrugsdrift også opfattes som en forbedring med henblik på at opnå en ønsket natur, og da skulle placeringen bevæges mere i retning af 'skabe natur'.
- *Friluftsliv og naturformidling* er placeret et sted i nærheden af kortfeltets midte. Atter kan flere perspektiver på indplaceringen diskuteres. Ét er etablering af anlæg for friluftslivet, eksempelvis stier og fugletårne. Disse anlæg bidrager til at præge lokaliteten, og rummer en skaberakt, dog ikke umiddelbart en skabelse af nye naturværdier. Fra dette perspektiv falder 'hovedcentret' lidt uden for tankegangen bag kortet. Et andet er naturformidlingen – som for så vidt også falder lidt uden for kortets grundtankegang. Den anskuelse kan imidlertid anlægges, at naturformidlingen kan bidrage til at orientere om de mange varierede forhold til naturen, som kommer til udtryk i praksis, jf. hvordan bevægelsesvejene så at sige stråler ud i alle retninger. Logisk kunne det imidlertid have været mere konsekvent at placere naturformidling som et center *over* kortet, dvs. i en tredje dimension, hvorfra bringes et 'fugleperspektiv' på de forhold, som kortet udtrykker (- et tegneteknisk problem!).

Med en skitse som vist i kort 2 kan de varierede praksisformer næppe siges at være 'kortlagt'. Snarest kan et sådant kort – og måske endnu mere: selve arbejdet med kortlægningen, dvs. kortlægningsprocessen - virke som et ekspliciterende afsæt for videre diskussion om,

- hvordan forskellige praksisformer er udtryk for forskellige forestillinger om menneskers forhold til naturen,
- hvilke nuancer eller facetter der indgår i hver enkelt praksisform,
- hvorledes de forskellige praksisformer relaterer sig til hverandre.

4. Korttegning II

Planlægning for et samvirke med naturen

4.1 En vending fra analyse til planlægning

Grundprincipperne i kapitel 2 og korttegningen i kapitel 3 har tilsigtet en deskriptiv belysning af menneskers forhold til naturen i det mangefold af praksisformer, som i det faktiske udspiller sig i et moderne samfund. Forsøg på pragmatisk tillem্পning af grundprincipperne er stødt ind i nogle principielle problemer, herunder problemer med logisk flertydighed (jf. bl.a. diskussionen af modelleringsproblemer i afsnit 3.1).

I det følgende gøres en vending fra det deskriptive til det normative. Der sættes specifikt fokus på et samvirke mellem mennesker og naturen, knyttet til en dialogisk forholdsmåde. Perspektivet er værdiorienteret, begrundet i den opfattelse, at udviklingen af et samvirke med naturen er et vigtigt fremtidsperspektiv. Et samvirke med naturen er imidlertid heller ikke entydigt, men kan rumme en mangfoldighed af nuancer i de forestillinger og praksisformer, gennem hvilke menneskers forhold til naturen kommer til udtryk.

Vendingen kan yderligere pointeres som en vending fra analyse til planlægning: Bestræbelsen i kap. 2 var den analytisk rettede visualisering af faktisk foreliggende praksisformer. Derimod sigter dette kapitel på at etablere et planlægningsredskab. Bestræbelsen i det følgende er at udvikle et grundlag for diskussioner i forbindelse med fremtidsorienterede beslutninger, og netop med en samvirkende forholdsmåde som pejlemærke.

Der gøres to forsøg på korttegning, og på basis af to forskellige modeller.

4.2 Det første kort

Modellen

Model 8 illustrerer ytringsformer for et samvirke med naturen. Jævnført med kapitel 3 forsøges her en endnu mere åben tilgang til et sådant samvirke, dvs. med åbenhed for mange udtryksformer og gradueringer.

Sammenholdt med model 7 er yderpunkterne i model 8 delvist ændrede.

Først er 'udnytte natur' udeladt. Sammenholdt med model 5 er det den praksisform, hvis forholdsmåde er kendetegnet ved 'menneskers plads over naturen, i en rolle som herskere over naturen, baseret på værdier betinget af det menneskelige'. Et ensidigt fokus på det menneskelige, og specifikt den menneskelige egen nytte, er netop ikke foreneligt med det tilsigtede samvirke.

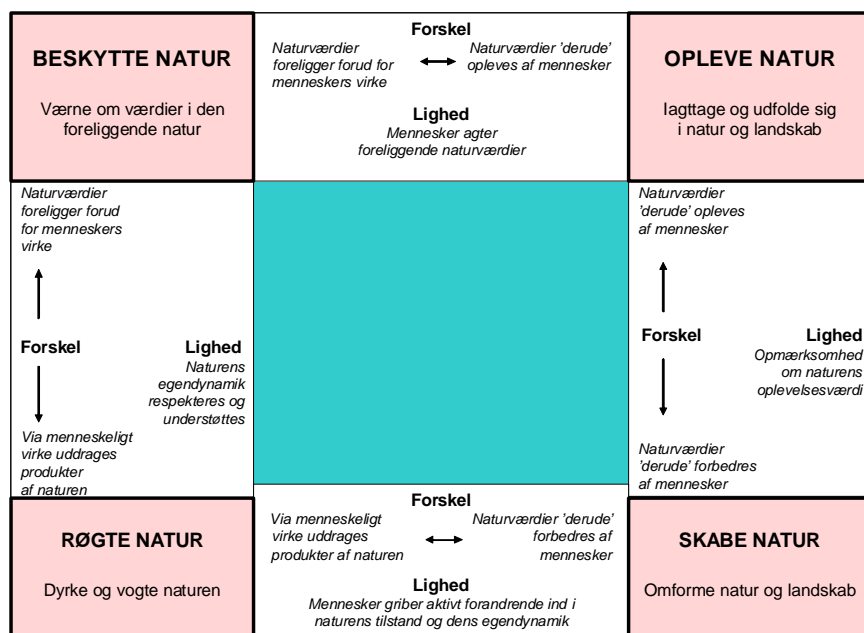
Dernæst er 'beskytte natur' bibeholdt. Sammenholdt med model 5 knytter denne praksisform, i dens ekstrem, ganske vist an til en forholdsmåde, kendetegnet ved 'menneskers plads under naturen, i en rolle som indordnede under naturen, baseret på værdier betinget af naturen'. Forlades ekstremitet, og knyttes i stedet an til en menneskelig agtelse for den natur, der rækker ud over det menneskelige – ja en agtelse for før-menneskelige værdier i naturen – så kan denne agtende indstilling med føje antages som et aspekt i et menneskeligt samvirke med naturen.

Som noget nyt, jævnført med model 7, er tilføjet yderpunktet 'opleve natur', som knytter sig til det friluftsliv, ved hvilket mennesker iagttager og udfolder sig i natur og landskab, men uden på væsentlig måde at gribe forandrende ind.

Model 8 er da indrammet af følgende fire yderpunkter: *Beskytte natur*, *røgte natur*, *skabe natur*, *opleve natur*.

Delvist er yderpunkterne placeret anderledes end i model 7, begrundet i en bestræbelse på at opnå mere principiel klarhed i modellen, ja større entydighed. Den øgede klarhed ses ved betragtning af relationer mellem yderpunkterne, dvs. markeringen af forskelle og ligheder.

Model 8. Ytringsformer for et samvirke med naturen

Relationen mellem 'beskytte natur' og 'røgte natur'.

- **Forskel:** Mens det beskyttende virke er rettet specifikt mod naturværdier, som foreligger forud for menneskers virke, indbefatter det røgtende virke, at der uddrages produkter af naturen til menneskelige brugsformål.
- **Lighed:** Begge respekterer naturens egendynamik, og understøtter den tillige ved en aktiv indsats.

Relationen mellem 'røgte natur' og 'skabe natur'.

- **Forskel:** Mens det røgtende virke uddrager produkter af naturen, er det skabende virke rettet mod at forbedre natur og landskab 'derude'.
- **Lighed:** Begge griber aktivt forandrende ind i naturens tilstand og dens egendynamik.

Relationen mellem 'skabe natur' og 'opleve natur'.

- **Forskel:** Mens det skabende virke er rettet mod at forbedre natur og landskab 'derude', er det oplevende virke – uanset at det som friluftsliv er udtryk for en menneskelig aktivitet – i denne henseende mere passivt. Hovedsagen for den oplevende er ikke forandring af natur og landskab, men at iagttage og udfolde sig i det, der er.
- **Lighed:** Begge har opmærksomheden rettet mod oplevelsesværdier i natur og landskab.

Relationen mellem 'opleve natur' og 'beskytte natur'.

- Forskel: Mens det oplevende virke er rettet mod at iagttage og udfolde sig i naturen, så indbefatter det beskyttende virke også en opmærksomhed om naturværdier, der er uafhængigt af naturoplevelsen. Det beskyttende virke kan i visse tilfælde omfatte en beskyttelse af naturområder mod menneskers færdsel og ophold, eksempelvis begrundet i hensynet til ynglende fugle.
- Lighed: Begge agter eller værdsætter nogle foreliggende naturværdier.

De anførte forskelle i den enkelte relation fremstår umiddelbart som kvalitative forskelligheder. Dog - som også lighederne er med til at betone - er der snarest tale om gradsforskelle langs en dimension. Eksempel: Som karaktergivende for 'røgte natur' kan økologisk jordbrug indbefatte en aktiv indsats, som på den ene side respekterer og understøtter naturens egendynamik, sådan som den allerede foreligger (jf. relationen til 'beskytte natur'), på den anden side tilsigter at forbedre naturværdierne ved at forandre naturens tilstand og egendynamik (jf. relationen til 'skabe natur').

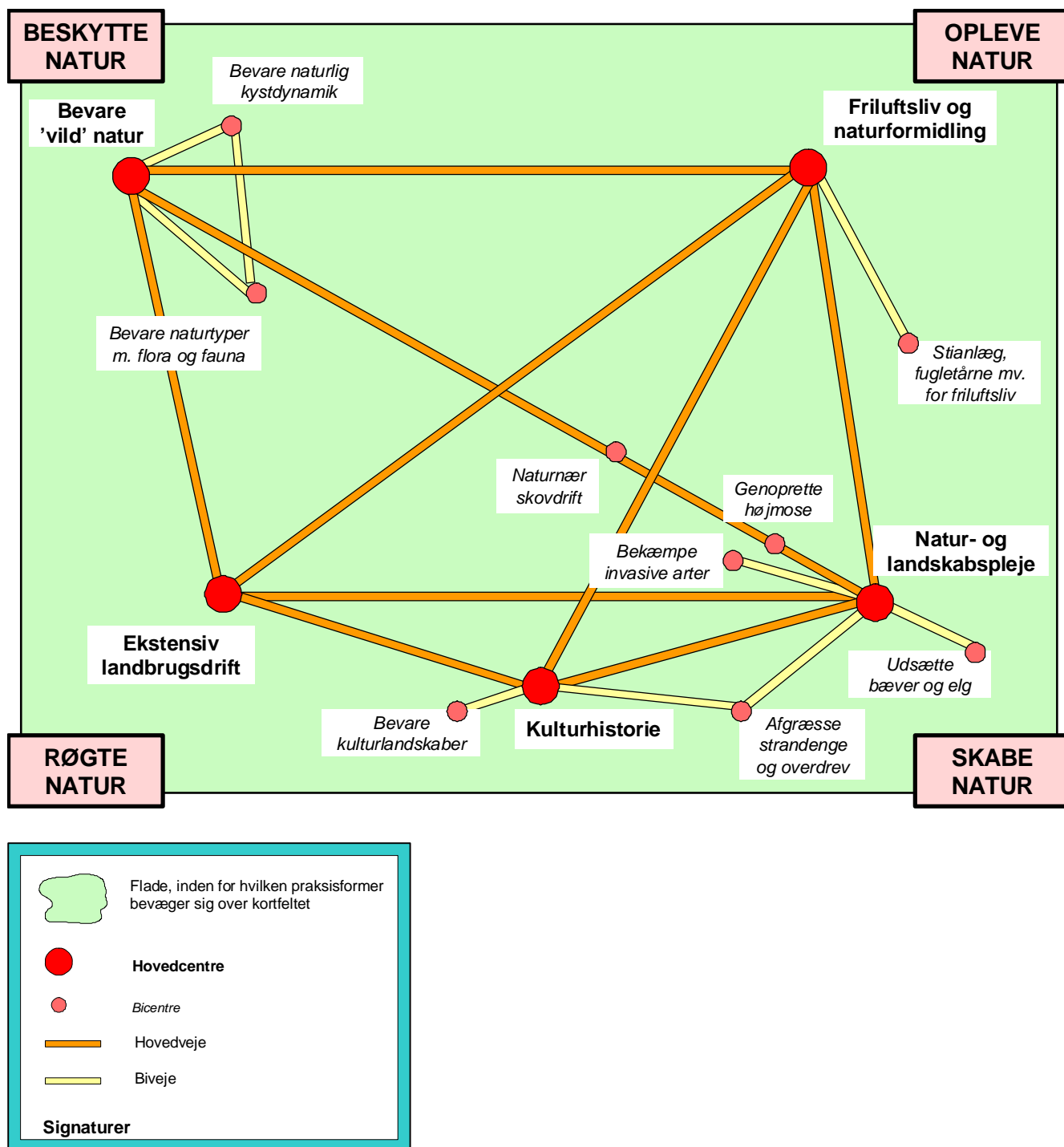
Kortet

Kort 3 (næste side) er baseret på model 8. Signaturerne er de samme som på kort 2. Indholdsmæssigt er der, som ved kort 2, skelet til visionsrapporten for en nationalpark i Lille Vildmose. Med hensyn til det konkrete indhold af de enkelte praksisformer henvises til beskrivelser i kapitel 3.

Til forskel fra kort 2 bemærkes, at hele kortfeltet er inddraget (den grønne flade). Begrundelsen er, at model 8 i dens helhed - og med dens normative karakter - specifikt er rettet mod et samvirke med naturen. Man må da forestille sig, at praksisformer, som ikke har karakter af et samvirke med naturen, befinder sig uden for kortfeltets afgrænsning. Jævnført med kort 2 bemærkes særskilt, at bicentret eksisterende landbrug er udeladt (overensstemmende med at yderpunktet 'udnytte natur' ikke er medtaget i model 8). En mulig ekstensiveret landbrugsdrift (et led i visionen) fremstår til gengæld som et hovedcenter.

Hvad angår det specifikke indhold, bør også dette kort læses symbolsk - netop ikke som nogen præcis indplacering af de enkelte praksisformer, men som et afsæt for videre diskussion om placeringen af og relationer mellem forskellige slags praksisformer.

Mere principielt kan visualiseringen virke som afsæt for en diskussion om, hvorvidt de praksisformer, som er medtaget på kortet, med rette kan antages som et udtryk for et dialogisk og samvirkende forhold til naturen. Dvs. kortet kan bidrage til videre diskussioner om, hvad visioner om et samvirke med naturen kan indebære eller ikke indebære - ja, hvilke praksisformer, der kan inkluderes eller må ekskluderes, såfremt pejlemærket for fremtidsorienterede beslutninger er et samvirkende forhold til naturen.

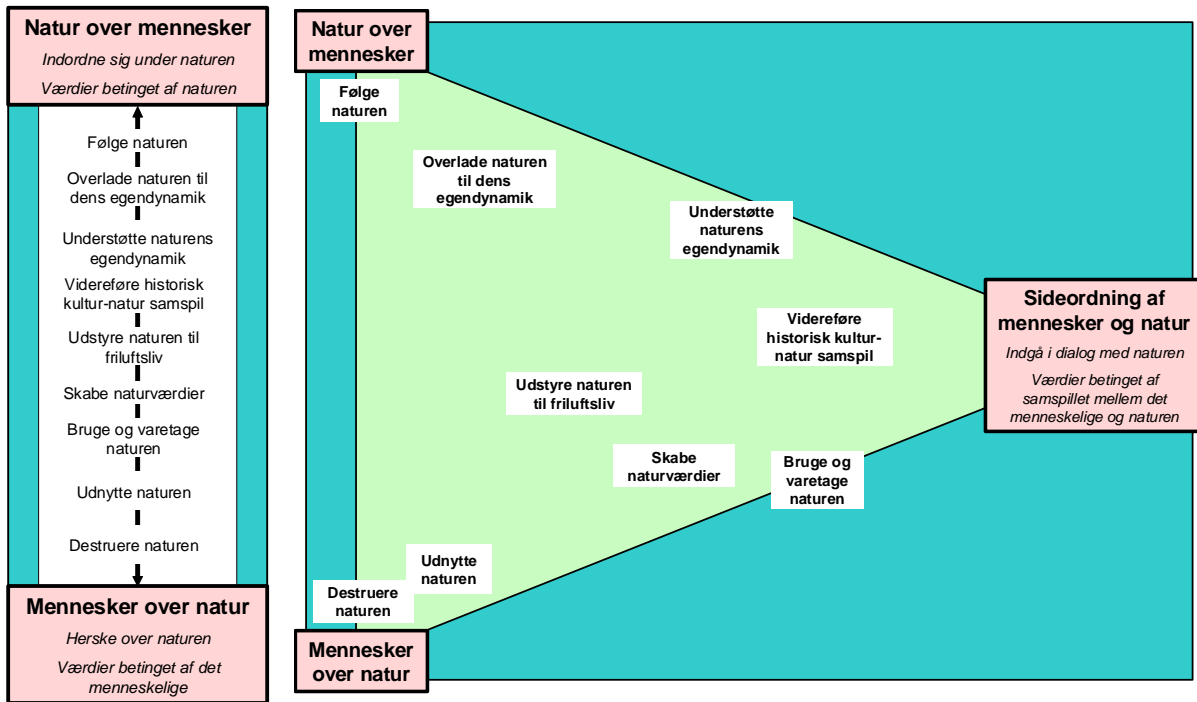
Kort 3. Et forsøgsvist kort over nogle praksisformer i et samvirke med naturen (nationalpark)

4.3 Det andet kort

Modellen

Et samvirke med naturen kan antage mange former. Trods de umiddelbart entydige bestemmelser, der på et principielt niveau kom til udtryk i kapitel 2, fremgår det allerede af de tidligere kort, at et samvirkende forhold til naturen på det konkrete niveau er mangetydigt.

Med model 9 (jf. model 3, 4 og 5) fremstår et nyt forsøg på at gribe mangetydigheden.

Model 9. Mellem 'Mennesker over natur' og 'Natur over mennesker': Mange grader – eller en overskridelse.

Modellens venstreside viser en gradueret dimension mellem 'Natur over mennesker' og 'Mennesker over natur'. I ordnet rækkefølge kan gradueringen beskrives ved følgende.

- *Følge naturen* er nærmest 'Natur over mennesker'. Idet vi som mennesker må indordne os under naturen, må vi i praksis efterleve naturens fordringer til os.
- *Overlade naturen til dens egendynamik*. Der afgrænses nogle områder, som lades i fred for menneskelige indgreb.
- *Understøtte naturens egendynamik*. Via menneskelige indgreb tilvejebringes betingelser for, at naturens egendynamik kan udfolde sig. Et eksempel er gravning af et slynget åløb, hvor åen førhen fulgte en udrettet linje, hvorefter vandløbets videre udvikling overlades til 'naturens egne kræfter'.
- *Videreføre historisk kultur-natur samspil*. Gamle kulturlandskaber bevares ved at efterligne eller substituere den tidligere menneskelige påvirkning. Et eksempel er rydning af opvækst samt afgræsning på overdrevslandskaber.
- *Udstyre naturen til friluftsliv*. Der etableres stiforløb, fugletårne, mv., som understøtter friluftsbugen af et naturområde (placeringen af dette punkt langs dimensionen er dog diskutabel, og muligt har punktet en karakter, som falder uden for dimensionen).

- *Skabe naturværdier.* Der gribes aktivt ind i natur og landskab med henblik på at tilvejebringe en ønsket tilstand. For så vidt kunne ovenstående eksempel med bevaring af gamle kulturlandskaber henføres til dette punkt, som dog også rummer mere nyskabende aktiviteter, eksempelvis udsættelse af særlige dyrearter (f.eks. bæver og elg), eksempelvis park- og landskabskunst.
- *Bruge og varetage naturen.* Naturen anvendes produktivt, samtidigt med at den også varetages, hvad enten varetagelsen retter sig udelukkende mod en foreliggende egendynamik eller der også etableres grundlag for en ny dynamik. Det kunne være økologiske eller ekstensiverede driftsformer i landbruget eller flersidet skovbrug med både tømmerproduktion og hensyn til biodiversitet mv..
- *Udnytte naturen.* Naturen anvendes som udelukkende råmateriale for fremstilling af produkter, hvad enten det er begrundet i brugsformål eller i økonomiske formål.
- *Destruere naturen.* For naturudnyttelse (jf. ovenstående punkt) har naturen dog værdi som middel. Men der er også tilfælde, hvor naturen må vige til fordel for menneskelige formål, eksempelvis ved udbygning af infrastrukturen.

Som det fremgår af kommentarer ved to af punkterne (se under 'udnytte naturen til friluftsliv' og 'skabe naturværdier'), er hverken dimensionen eller gradueringen ganske entydig.

I højresiden af model 9 er forsøgt en variation, som nok bibeholder dimensionen mellem 'Natur over mennesker' og 'Mennesker over natur', men som samtidigt rummer en overskridelse af denne dimension i retning af et sideordnet forhold mellem mennesker og natur.

Højresiden bibeholder punkterne fra venstresiden, og der er skelet til gradueringen lang en dimension, men 'med skønsom hånd' er de forskellige praksisformer spredt ud over den flade, der afgrænses af trekanten.

Kortet

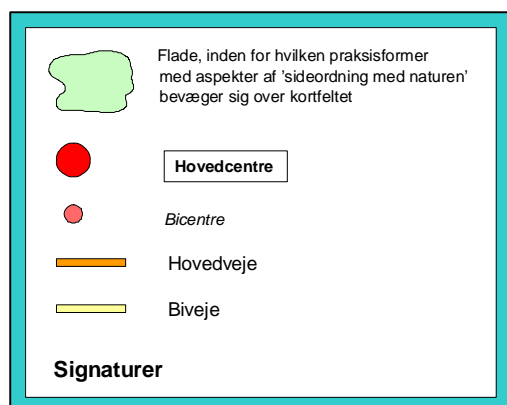
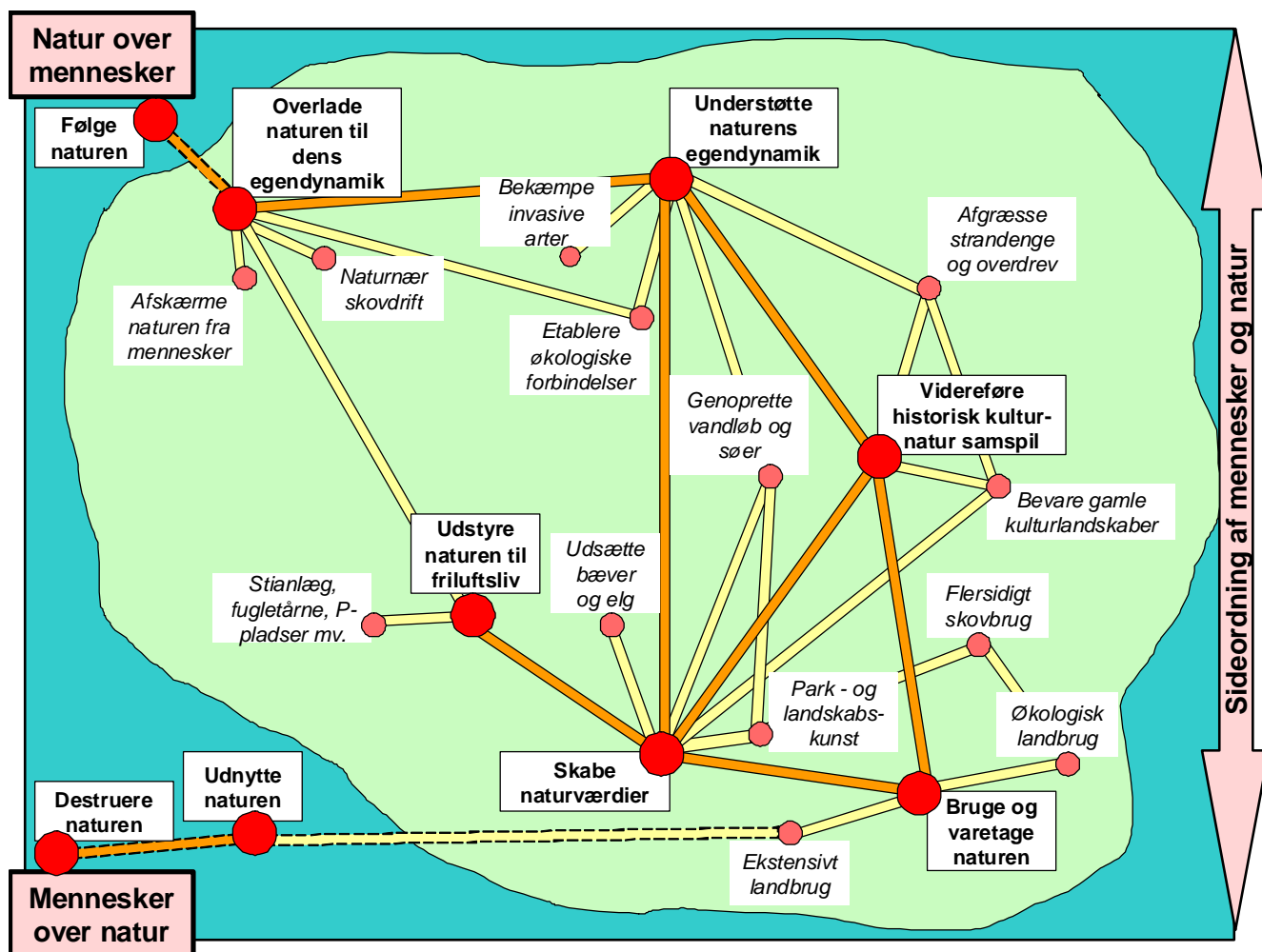
Kort 4 (næste side) refererer til højresiden i model 9. Det er et forsøgsvist kort over nogle praksisformer i feltet mellem 'Natur over mennesker', 'Mennesker over natur' og 'Sideordning af mennesker over natur'.

Signaturene i kort 4 er de samme som i kort 2 og 3. Som de tidligere kortskitser bør også kort 4 læses, ikke som nogen præcis indplacering af praksisformer, men snarest symbolsk, og som et afsæt for videre diskussioner om, hvorledes forskellige praksisformer afspejler forskellige forestillinger om forholdet mellem mennesker og natur. De enkelte praksisformer beskrives ikke nærmere her, men der henvises til kapitel 3.

Kortet skal læses således, at de praksisformer, der er placeret inde i det grønne kortfelt, antages som et udtryk for et samvirke med naturen i dets mangetydighed. Uden for kortfeltet er placeret enkelte praksisformer (der hver for sig kan udtrykke sig mangfoldigt), som ikke tilfredsstiller intentionen om et samvirkende forhold til naturen.

I forbindelse med planlægning – f.eks. planlægning af en multifunktionel og multibetydende arealanvendelse, der har et samvirke med naturen som overliggende pejlemærke – kan der arbejdes videre med metoden. Tanken er, at der i en kreativ proces kan 'leges med' at placere forskellige praksisformer (eller forskellige funktioner og betydninger) ind i et kortfelt - herunder med henholdsvis inkludering af praksisformer (placeret inde i det grønne kortfelt) og ekskludering af praksisformer (placeret uden for det grønne kortfelt).

Metoden er også åben for videreudvikling med hensyn til de grundprincipper, på hvilke kortet er baseret – dvs. udvikling af anderledes principmodeller som basis for den konkrete tegning af et kort.

Kort 4. Et forsøgsvist kort over nogle praksisformer i feltet mellem 'Natur over mennesker', 'Mennesker over natur' og 'Sideordning af mennesker og natur' – og med åbenhed for de mangfoldige udtryksformer for et samvirke med naturen.

5. Afsluttende refleksion

To spørgsmål og et videre perspektiv

Den oprindelige intention var at tegne et kort over natursyn i deres foranderlighed og mangfoldighed.

Allerede indledningsvist blev intentionen reduceret:

- Først til et forsøg på at kortlægge alene *mangfoldigheden* af natursyn (på bekostning af foranderligheden).
- Dernæst til menneskers *forhold* til naturen (som blot ét aspekt af natursynet).
- Videre til et fokus på et *moderne* samfunds praksisformer (hvorved ikke kun den historiske foranderlighed, men også en kulturel forskellighed, blev udgrænset).

Som grundlag for denne kortlægning måtte nogle principielle perspektiver på menneskers forhold til naturen afsøges.

Denne reducerede intention blev i indledningen pointeret med spørgsmålet:

Hvordan kan der tegnes et kort, der illustrerer mangfoldigheden i menneskers forhold til naturen,

- *med reference til principielle perspektiver på menneskers forhold til naturen,*
- *og med sigte på at vise, hvordan mangfoldigheden ytrer sig i det praktiske virke med naturen i et moderne samfund?*

I et tilbageblik er to spørgsmål vigtige at reflektere:

1. I hvilken udstrækning blev den reducerede intention opfyldt?
2. Kan den oprindelige intention videreføres?

Hertil kommer et videre perspektiv, nemlig en principiel refleksion over den anvendte metode.

Spørgsmål 1: I hvilken udstrækning blev den reducerede intention opfyldt?

At den reducerede intention er opfyldt i en vis udstrækning, fremgår af, at der faktisk er udviklet principielle perspektiver på menneskers forhold til naturen, udtrykt ved en række modeller, og at der faktisk er tegnet nogle kort, og med henblik på henholdsvis analyse af praksisformer og som et planlægningsredskab.

Den videre refleksion må opdeles i to punkter:

- A. De principielle perspektiver på menneskers forhold til naturen.
- B. Korttegningen, som på basis af de principielle perspektiver illustrerer mangfoldigheden.

Ad A. De principielle perspektiver på menneskers forhold til naturen.

De principielle betragtninger har bragt opmærksomhed om forskellige grundpositioner vedrørende menneskers plads i naturen, om nogle hertil svarende idealtypiske roller, jævnført med forestillinger om værdiernes hjemsted. Denne tilgang rejser nu to væsentlige spørgsmål, som her fremsættes åbent og ubesvaret, dvs. til videre overvejelse:

- Er der en nødvendig og entydig sammenhæng mellem, a) forestillinger om menneskers plads i naturen, b) forestillinger om menneskers rolle i forhold til naturen, c) forestillinger om værdiernes hjemsted?

- Er der andre facetter end netop 'menneskers plads, menneskers rolle, værdiernes hjemsted', som det kunne være væsentligt at inddrage i betragtninger over menneskers forhold til naturen?

Ad B. Korttegningen, som på basis af de principielle perspektiver illustrerer mangfoldigheden.

To diskutabile punkter skal fremhæves:

- Det første punkt: Fra de principielle perspektiver til korttegningen har der måttet gøres en række pragmatiske tillempninger. Dvs. trinene fra de abstrakte grundprincipper til den konkrete visualisering er ikke entydig endsige logisk konsekvent.
- Det andet punkt: Ikke kun er der mangfoldige praksisformer, men også den enkelte praksisform er flertydig i dens indhold. Tillige er der åbenhed for forskellige udlægninger af flertydigheden. Tilsvarende er der mange relationer mellem praksisformerne indbyrdes, og også relationerne kan udlægges flertydigt. Dermed har kortskitserne i det højeste kunnet give symbolske indikationer, både i henseende til indplacering af den enkelte praksisform i kortfeltet og i henseende til relationer mellem praksisformerne.

Spørgsmål 2: Kan den oprindelige intention videreføres?

Den oprindelige intention om at tegne et kort (eller evt. anden visualisering) over natursyn i deres historiske foranderlighed og deres kulturelle mangfoldighed støder ind i det grundproblem, at et natursyn er et mangedimensionelt eller mangefacetteret fænomen, der tillige kan tolkes fra forskellige perspektiver.

Selv med den reducerede intention, nemlig med afgrænsningen til 'menneskers forhold til naturen', øjnes det mangefacetterede, jf. allerede den principielle opdeling i tre facetter: Menneskers plads i naturen, menneskers rolle i forhold til naturen, værdiernes hjemsted. Også på et mere specifikt niveau øjnes, hvordan mange facetter gør sig gældende, nemlig via de pragmatiske tillempninger frem mod tegning af kortene, herunder at der er indført nogle 'hjælpedimensioner', jævnfør de forskelle og ligheder der er illustreret i model 7 og 8.

Dertil kommer, at afgrænsningen til netop menneskers *forhold* til naturen netop ikke er udtømmende til beskrivelse af et natursyn. I tillæg hertil kunne også fokuseres på menneskers *forståelse* af naturen. Med opmærksomhed om denne dobbelthed af forhold og forståelse (som dog også spiller nært sammen) har forfatteren af dette skrift i anden sammenhæng peget på, at diskussioner om natursyn fører ind på grundlagsspørgsmål af eksistentiel og livsfilosofisk og etisk karakter i samspil med ontologisk og epistemologisk funderede spørgsmål.⁸

Hvis den oprindelige intention skulle videreføres, måtte der arbejdes med en mangedimensionel modellering. Hvordan dette eventuelt kunne lade sig gøre, må her stå som et åbent spørgsmål. Blot er hermed opgavens karakter antydnet. Imidlertid må forfatteren aktuelt erkende sin manglende kompetence over for opgaven, dvs. i henseende til modellering af mangedimensionel karakter. Dertil støder intentionen om mangedimensionel modellering ind i et principielt dilemma, som kan pointeres ved følgende:

- Meningsfylden i at arbejde med kortlægning eller anden visualisering af et mangefacetteret fænomen som natursyn, herunder at illustrere foranderligheden og mangfoldigheden, er at etablere et overskueligt billede af kompleksiteten. Dvs. et visuelt billede, som kan bidrage til, at læseren gestalter et helhedsbillede i sin bevidsthed.

---

⁸ Christensen 2008: 38-43

- Jo mere komplekst det visuelle billede fremstår – og herunder: jo flere aspekter af det mangedimensionelle, der inddrages i billedet - desto mindre overskueligt bliver det, og desto mindre er det egnet til at fremkalde en helhedsgestalt i læserens bevidsthed.

Refleksion over den anvendte metode

Uanset de problemer, som henstår, både i forhold til den reducerede og den oprindelige intention, indebærer den her afprøvede metode nogle vigtige perspektiver som en vej til erkendelse.

Et første perspektiv er, at forsøget på at tegne kort udæsker til at ekspliciterer det grundlag, på hvilket kortlægningen må bero – ja, selve metoden fremtvinger en eksplicitering af det forhold, som søges visualiseret. Intentionen om kortlægning af et så abstrakt fænomen som 'menneskers forhold til naturen' har netop fremtvunget en række eksplicite overvejelser om, hvordan menneskers forhold til naturen kan anskues, herunder naturforholdets forskelligartede facetter. Fra denne synsvinkel kan den ekspliciterede diskussion af de principper bag kortlægningen, der er illustreret i forskellige modeller, anskues som et vigtigere resultat end de resulterende kort. Netop i og med at grundprincipper og modeller, herunder kort, er udviklet trin for trin - dvs. i videst muligt omfang med eksplicitering af forudsætninger - åbnes også mulighed for fortsatte diskussioner på forudsætningernes niveau.

Et andet perspektiv er, at visualisering af tænkningen – udmøntet i modeller generelt, og specifikt i den type modeller, som minder om topografiske kort – antages at kunne understøtte en videre faglig diskussion om sagsforholdet. De visuelle modeller fremstår netop som en slags 'idegestalter', dvs. som anskuelige forestillingsbilleder, der sammenholder en kompleks tankegang på et helhedsniveau. Netop hermed udæsker modellerne både til kritik på et helhedsniveau og til evt. at danne alternative helhedsbilleder.

I forlængelse af disse to perspektiver er der også et tredje perspektiv, som angår spørgsmålet om, hvad kort repræsenterer.

Traditionelt fremstår kort som en repræsentation af fysiske steder, eksempelvis som:

- en registrering af stedets betydende fænomener (indholdsmæssigt udtrykt ved, at der er signaturer på kortet for visse stedlige fænomener, mens andre stedlige fænomener ikke er medtaget),
- en vurdering af stedets kvaliteter (det kunne bl.a. være en vurdering af landskabskvalitet),
- en illustration af tiltænkte forandringer på stedet (f.eks. en plan for fremtidig arealanvendelse).

Den her forsøgte kortlægning repræsenterer imidlertid ikke konkrete fysiske steder, men steder i en mere abstrakt forstand, ja i en overført betydning af begrebet 'sted'. Hvad kortene repræsenterer, er steder, der er beliggende i ideernes sfære.

Netop som et forsøgsvis arbejde med kort som repræsentation af et 'ideernes sted' er metoden åben for videreudvikling, eksempelvis med følgende: I en sammenhæng, hvor det drejer sig om landskabsvurdering, kunne en måde at repræsentere det fysiske sted være at tegne et kort over et givet landskabsområdes kvaliteter. Vurdering af landskabskvalitet beror imidlertid på et sæt af vurderingskriterier. Både til visuel anskueliggørelse af disse vurderingskriterier (jævnfør ovenstående andet perspektiv), og som et incitament til eksplicitering af grundtanker bag vurderingskriterierne (jævnfør ovenstående første perspektiv), kunne et arbejde med kortlægning af vurderingskriterier – og netop som repræsentation af et 'ideernes sted' - være befordrende for den faglige diskussion.

Referencer

Christensen, Jens 2004. "Frihed og samhørighed i menneskers forhold til naturen." S. 213-248 i Niels Jakob Harbo m. fl. (red.). *Det gode liv – mere end dig selv*. Aarhus: Forlaget Philosophia.

Christensen, Jens 2007a. *Træk af Naturbeherskelsens problematik – et historisk perspektiv på retten til, muligheden for og viljen til at beherske naturen*. Working paper 16. Teknologi, Miljø og Samfund, Institut for Samfundsudvikling og Planlægning, Aalborg Universitet.

Christensen, Jens 2007b. *Hvad er natur? - naturbegrebet på spørgsmål*. Working paper 17. Teknologi, Miljø og Samfund, Institut for Samfundsudvikling og Planlægning, Aalborg Universitet.

Christensen, Jens 2008. *Hvad er et natursyn? Refleksioner over natursyn som begreb*. Skriftserien, Institut for Samfundsudvikling og Planlægning, Aalborg Universitet, nr. 2008-13.

Fromm, Erich 1964 [1953]. *Det sunde samfund*. Hans Reitzels Forlag A/S.

Lille Vildmoserådet 2005. *Pilotprojekt Lille Vildmose Nationalpark. Vision*. Set 18.11.2008 på webadressen: http://www.skovognatur.dk/NR/rdonlyres/B94B92C9-B558-4BF3-B666-7D24D27E4E21/0/Vildmose_slutrapportWEB.pdf